

84(2Рос-Алт)-5

С. 179

Ласлей
САМЫК

ЭРТЕН
ТУРАГЫ
КУШТАР

40.77

Паслей Самык

ЭРТЕН
ТУРАГЫ
КУШТАР

АЛТАЙДЫҢ БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР
ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫНЫҢ
ТУУЛУ АЛТАЙДАГЫ БОЛҮГИ 1980

84(2Рос-Алт)-5

C-179

0 АЧ077 ✓

Национальная
библиотека
Республики Алтай
им. М.В. Чевалкова

Паслей Самык — көп тоолу үлгерлик жуунтылардын авторы. Ол баштапкы «Күн уулы» деген жуунтызынан ала бу «Эртең турагы куштар» деген бичигине жетире алтай бичинчилердин ортодо аңылу жерде туруп жат. Онын философский, гражданский лирикасы алтай уйгаштыру, уткалу эп-сүмеле бичилбеген. Онын учун оны кычырганда кажылгак, кажынгар да деп сезилерден айабас, же ого бистинг јнит кычыраачыларыбыс үренер, темигер керек.

Бичинчинин бу бичигиндеги үлгерлер рифма јогынан, ак үлгерлерле бичилген. Тематический јаны — Алтайдын ар-бүткени, албатызынын санаа-күүни, ижи-тожи ла акту бойынын јүрүми керегинде көрүм-шүүлтези.

C $\frac{70\ 403-025}{M\ 138\ (03)\ 80}$ 80-80

© Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, 1980 г.

2 8. 1 1. 2005

5-СП-ЭТК

ЭРТЕН ТУРАГЫ КУШТАР

Эртен тура эрте агару тымыкта
Ар-бүткен де улус та амыр уйкуда.
Аркада, садтарда куштар ойгонор,
Ару сергек үндерле олор кожондоор.
Ала-күмүш чалындардан олор амзаган,
Алтын чокко мызылдап, јаландарла учкан.
Эртен тура ак-јарык сергек ле кеен,
Күнниң јаркыны өзөктөргө толор.
Элбек телкемдерде чөрчөктөн келген
Эртен тураның куштарындый учугар.
Кожондорым мениң — јүрегимниң куштары,
Ар-бүткендий ару ла сергек болугар.
Акту бу улустың јүрегине туштажып,
Эртен тураның куштарындый учугар.

ЈҮРЕГИМДЕ — ТЕЛЕКЕЙ

КЫЧЫРААЧЫМА

Кайран кычыраачым,
Кару нөкөрүм,
Кайда колың бер меге,
Отурып куучындажалы.
Мен не бичигем —
Сен билеринг бе?
Мен не кожонго бүткөм?
Өзүң-тыным күйүп, сыстап,
Сөстөргө күүним не төккөм —
Сен эзееринг бе?
Мен жүрүмди артык эдейин деп
Амадайдым.
Кижини ырысту ла ару эдейин деп
Амадайдым.
Јүрегимдеги бар от-көрнөөдөн
Сеге от берейин деп —
Соок болзо, жылытсын деп,

Көксимдеги жаркынымнын
Жарыгын үлежейин деп,
Карангуйда жарык болзын деп.
Кызыган күүн-санааларым
Чыгара айдайын деп,
Сеге айтсам, жеңил болзын деп.
Мен кожончы инем —
Кожонго бүткөм,
А кожон десе —
Улуска бүткөн,
Өзөк-түбинен келген,
Тын-санааны
Көдүрөргө бүткөн.

КҮН-СҮҮШ

Кажы ла кижинин жүрегинде —
Көс кылбыгар Күн.

Ол Сүүш жаркыны.

Ол Күн-Сүүш —

баланы эркелеткени.

Ол Күн-Сүүш —

ак-жарыкка сүүнгени.

Ол Күн-Сүүш —

ада-энеңди сүүгениң,

Ол Күн-Сүүш —

от-калапту болгоңың,

Көөркийиңди көдүргениң,

Элиңди корыгаңың,

Баалык ла агару
Ийде-күчтик.
Ол Күннинг ийдези бол,
Сен ойгор Кижиги!
Јүрегинде көс кылбыгар
Күн-Сүүштү жүр!

КОЖОНГ ОШКОШ ЈЕРИМ

Канайдарым мен,
Карыкчаак жүрегим, —
Неден де артык
Бу јерди сүүгеним.
Койлор мааражына
Јагырап калган
Бу јебрен меестерди,
Көс једерде јалтыраган
Унчукпас сүмерлерди,
Ижин, салымын
Комудабай бүдүрген
Бу төрөл улусты —
Кумран чактарда
Куйун чылап јайылган
Кайкамчык элдердин
Та јемтиги, та бойы.
Канайдарым мен,
Сыстанкай жүрегим,
Агаш чылап,
Бу јерден

Өзүп калгамда.
Таш чылап,
Бу туулардан
Бүдүп калгамда.
Бу жердин ырызы —
Менин ырызымда.
Бу улустын сызы —
Менин сызымда.
Өзүмим, өлүмим,
Салымым, мында да.
Тазылым, корбоом,
Жулугым мынан да.
Кара бажымды
Салала, ыйлайтан,
Каткырып, жыргап,
Жүрүмди жүретен
Ыйым ошкош
Сысту жерим бу.
Кожоң ошкош
Кеен жерим бу.

ЖАЛТАНБАСТАРДЫ СҮҮЙДИМ

Жакшылу-жаманду бу жүрүмде
Жартын айдарым —
Жалтанбастарды сүүйдим.
Жаба болорго
бир жүткүдө
Жалтанбастарды бедрейдим.

ЖАЙАЛТАЛАР КЕРЕКИ

Бронтойго

Кайкамчык ла калапту
Таланттар керек
Кару туулык
Элимге, јериме!
Азиянын чактарлык
Карагуйы базырган...
Калык јылынган,
Кыйын ла шырадан,
Эрлү јуучылдар
Бүдерин сакыган —
Эрикчели толу
Эрлү кожогында.
Эмди —
Эркиндик ле
Эркетендү эрлүлик
Эбире ончолыкты
Ээй тудар — өйлик!
Эй, кайда слер,
Экпиндү јайалталар?
Эмди биригигер:
Керсүлер — бирлик!
Кайда бүгүнги
Кучияк ла Анохин?
Гуркин ле Чевалков,
Кайда слер јүреер?
Күндий јаркынаар

Элеерге берип,
Бир күрееге
Нак биригип,
Бир амадуга
Коштой жүткигер.
Туулык төрөлдин
Турузы, чеги —
Кадын-Бажынды
Бийик ле ару.
Кажы ла керсү,
Жүрегинде отту
Улус учун жүрер
Бүдерде каруулу.
Кадынды шуулайт
Жүректе кан!
Ой талант сурулайт,
Ой сакыган!

КИЖИ — БААТЫР,
КӨКСИНДЕ — КҮН

Алтай
Чингиз Айтматовты сакыйдым.
Расул Гамзатовты,
Кайсын Кулиевти бедрейдим.
А кайда үнгүр опералар?
Ай-канатту балеттер?
А тойу ла мен дейле,
Козырыктап уйуктаза,

Күзеген ал-санаа
Күүлеген машина болзо,
Лебрен укту бистерге
Једимдү кееркемдикти
Јединип кем экелер?
Обөкөлөрис, чын, —
Оморкоктор, јардактар.
Је тын-каныста —
Кулдыктын арткандары!
Туулу Алтай —
Туујы ла куулгазын.
Эл-калыктын
Элбеги —
Элден ле озо
Эркини, көдүрүзи!
Канча кирези
Кайкулык эрјине —
Бойыстын көгүсте!
Күн-симфониялар
Ай-јуралма —
Колыста, көзисте!
Бис јайалталу не:
Јайаар јакылталу!
А кайда эдет
Азиат јалкуны!
Амадап билбезис
База бар ине.
А јыргап билерис
База кайда эди.
Алып чачалы,

Антыгарлу најы,
Ай-карануй ойдин
Арткан-калгандыгын.
Жаркындалып жаңыра,
Жараш бу үйенин
Жардак жаңарлыгы.
Тонуп калган жүргенди
Кожонло эргис!
Той балкаштан баатырды
Эделе, тиргис!
Тон јобошты колынан
Тудала, тургус!
Тон алдында эр жүрер —
Јүрүмде көргүс.
Кижн — Баатыр!
Көксинде — Күн!
Күүн-табын кадыр!
Јүрүм — бүгүн!

УУЛЫМА БИР КЕРЕЕС СӨС

Кайран Эркиним,
Кара көстү үреничегим,
Сен ле су-кадык,
Омок ло ырысту жүрзен,
Меге онон јаан ырыс та
Керек јок.
Сен ле Төрөлиннин

Төрөл улузыннын, онын салымынын
Бир кичинек келтегейи болуп,
Элин ле чыт этире
Биригип калзан,
Улустын ырызы — сенийи болзо,
Улустын шыразы — сенийи болзо,
Озо улуска — оноң меге дезен,
Ончо мен бойым улуска дезен,
Бойынды ар-бүткеннин
Бир тамчызы дезен,
Ак-айас ла жылдыстарла
Арјанынаң сен јаңыс,
Сен бирлик деп бодозон,
Сен качан да чын кижиле ырысту
болорын,
Мен де Улус ла Ар-бүткен алдына
Качан да ырысту болорым.

ЭГИРДЕ КЫЗЫЛ ПЛОЩАДЬТА

Эгирде Кызыл Площадьта
Кандый тымык,
Бийик ле сергелең...
Планетаның бели
Бүктелип барган.
Лениннин Мавзолейи
Космостын јуугында...
Башнялардын баштарында
Чолмондор чокторы

Токуналу жарыыр...
Араай кызарып,
Чалыыр
Бастыра ак-жарыкка.
Бийик сысту санаалар
Мында жүректе тыгыскыыр.

Төрөл орооннын улулыгы,
Амыр-энчүлик телкемдери
Курч эзелер
Көгүсте.

Энгирлерде
Кызыл Площадьта
Кандый телкем,
Бийик ле кеен.
Горизонттор учына жетире
Бу энгирлерде
Мынаг көрүлген.

ЛЕНИН, КИЖИ, КИЖИЛИК

Канайдарым мен,
Мен токунал жүрүмгө бүтпегем.
Менин уккур эмес ле оморкок кылыгым
Жоткондолыш некейт. Тууларда
Чыдырттар ла күкүрттер өтсө,
Козыр кара булуттар, коскорылып,
Тенгери тазылдалып, жалкындарла жарылза,
Бу менин жүрегиме эн тапту көрүм.

770147A

Алтайда меге кай чөрчөктөр баатырлары
Ачу-корон кыйгырала,
Ак-жарыктын үстиле темир тибирттү
Маптадып, жер-телекейле өдүп,
Кудайга једип, жаркырада куучындашканы,
Јүректери јалбырап турган улус
Јарамыкту.

* * *

Мен эр улусты
Кайда да герой болзын деер күүндү.
Бу учы-түби јок ло улулык Космос
Алдында, салкындар ортозында
Күүлеген ороондор, туулыктар, чөлдиктерде
Јүрүм жаңыс ла чындык ла
Кеен болор учурлу.
Өскө Ээжи јок.
Кижиге — Улу.
Кижинин
Јүрүми Улу ла Улулыкка
Учурланар жаңду.
Мынаң өскөгө мен јөпсинбезим,
Менин үредүчилерим ле геройлорым
Јөпсинбес. Меге — Кижиге,
Менин кижилигиме —
кижичил јүрүм!
Мен — Кижиге,
Кижилик јеринде
Бойыма кижичил
јүрүм төзөөрим.

Менин жүрегимде —

чындык ла керсүлик:

Ар-бүткенниң ле космостың Улу учурлыгы.

Оның учун мен тын-өзөгимде,

Кажы ла клеткамда,

Јалбыраган кызыл мааныдый канымда

Туружаачы, тудучы —

Кижиге учун, јаш баланың,

Јаш келинниң, јан јаштуның

Кижиге тендик жүрүжи учун!

Мен — Кижиге, мен Данкодый,

Јүрегим бийик көдүргем,

Мен Назым Хикметтиң Керем кептү

Бүткүл бойым от-јалбыш күйгем.

Улу сүүжимнен

Телекейге ле улуска

Фархад чылап карангуйдың туузын оодып,

Ырыстың теңизине ончолорго

Јол ачайын деп —

јүрегимниң күчиле.

Мен — Кижиге.

Кижиге болойын деп!

Јаңгыс ла улус учун

Јүрейин деп!

Мен тартыжаачы ла көдүреечи,

Килеечи ле јазаачы.

Јүрегимниң сүүжиниң ийдезиле

Мен Јерди ле

ончо планеталарды јарыдарым.

Мен калапту ла кату јолло

Ичкери амадаган
Кижиликтин јоругында кожо.
Бис, улустар, јенгерис,
Је бу јенү
Јенил болбос,
Јол канду ла кату.
Көп ченелтелер бисти ченеер,
Је учы-учында калыктар суулары
Тенгиске биригип, Јер үстин
Туй алар,
Космоско, јылдыстарга
Ар-бүткенге тендик
Кижилик бүдер.
Эмди тургуза
Бис күч јорукта.
Алдыбыста — Ленин.
Кижиликтин кеендигине,
Кижиликтин улулыгына
Ол кижиликтен бүткен.
Ол келер кижини:
Келер өйдөг бүткен.

АЛТАЙ РОССИЯГА БИРИККЕНИ

Алтай улус неге таскабаган,
Ачана-тороны јебреннен ол көргөн,
Алтай улус неге чыдашпаган,
Ак-јарыкта нени ол өтпөгөн.

Бистин историябыс јазап алганда,
Кату таскамал, канду ченелте.
Канайып та бисти олжочы кырганда,
Катап ла алтайлар өзө беретен.

Россияга Алтайыс бирикпеген болзо,
Алтай эл-калык та арткай эди.
Кыдаттын каандары кырбаган болзо,
Кандый элбек жон болор эм эди.

Эмди өзүгер кажы ла јанын дөөн!
Таланттар бүдүгер — Төрөлди көдүрерге!
Лениннин күни жүрегисте күйген —
Эскиде јабыстарды бийик эдерге.

Төрөлигер сүүгер, ончо ийдегер
Ончонын ырызы учун беригер.
Советтер бирлигинде јүс укту эл-јон
Бир болгонын јүрекле билигер...

...Алтай калыктын тынын аргадаган
Керсү жүректү Россияга быян!
Алтайлар Россиядан энезин тапкан,
Алтайлар Россияла телекейге чыккан...

ТӨРӨЛ КАСПА ЈУРТ

Анда ыраак туулар тўбинде
Аркаларга курчаткан
Алтай бир јуртта
Јодролорго туй курчаткан

Јаан тура ла кичинек айыл
Өскүзиреп калган ээнзимек турар.
Айыл арјанда төстөк ажыра —
Адамнын сөөги. Ак мрамор таштар
Ўстинде агарар, ак мал отоп, үстиле
Ажыра базып жүрер.
Эмди мында энем ле сыйным экү.
Өскө балдар чыдап, жүргүлей берген.
Эбиреде — телкемдик, канча кајулар
Ўстиле јайылган кару јурт турар.
Ыраак өзөк Кадын олјондо
Чамал бажы Ўч-Сүмер агарар,
Ўргүлјик санааларын унчукпас сананган.
Бу эбиреде уур өңдөјгөн
Кайракан туулар өзөгинде јурт —
Менин төрөл јуртым.
Мында кажы ла айыл — меге кару.
Кажы ла кичи меге — таныш ла төрөгөн.
Бу менин төзим,
Бу менин шибеем.
Бу јуртка јатсам,
Кенерте көксиме
Көөрөм кирер.
Бу улусла тушташсам,
Санаам јарыыр,
Сыным јенгилер...

ЈЕБРЕН ОБӨКӨЛӨРИС

Менин өбөкөлөрүм кем?
Ар-бүткөн бе?
Агаш-таш па?
Алтай-кудай ба?
Айса кем?

Түнгүрлери күнгүрөп,
Түмөн черүлөрлү
Күнбадыш төөн ууланган
Јес сагалду јерлик
Јеерен ле јелбер
От-калапту гунн?

Ачык чөлдөрлө
Аттарлу чапкылаган,
Алтын чачтары
Салкындарга чайбалган,
Антыгарлык нөкөрликти
Агаруга көдүргөн
Ак чырайлу скифтер?
Айса түрүп койгон
Кыл армакчыдый,
Түрүк-мөшти¹
Јылым кайага чыгып,
Үргүлјиге көк јажылдый
Көк бөрү адалу

¹Түрүк — туба укту алтайларда мөш. Айса түрктөр (алтай тил ээжизиле — түрүк болор эди). Мөш жеберлү бек ле мөнкү көк-јажыл эл-калык деп алынган?

Түрүлип калган түрүм —
Эл-калык,
Jeбрен түрктөр?
Ай-күн ле жылдыстар
Канымда айланат.
Мениң өбөкөлөрүм
Ар-бүткеннен,
Алтай-кудайдан,
Күнгүреген үндү гунндар да,
Jeбрен jerимнин
Jeерен чачту
Элери — скифтер де,
Бырчыт колыла
Ай-жаазын тазырада тартып,
Согоондоры сыгырып,
Корумдарга кадалган
Эрлер ле элдер —
Түрктөр де.

Эди-канымда
Эбире телекей эбирет,
Эрлү калабыла
Эмди эзиртет.

JYCTEP Jылга

Jyctep жылга түбектер
Алтайым үстиле
Куйундый өткөн.
Je мениң Төрөлим

Артабазым деген.
Јүстер жылга
Канду жуулар
Кичинек јонымла
Өрттий өткөн.
Је тыны бек бу јурт
Өлбөзим деген.

Карагуй куйундар
Кайылып калды.
Арчындык јерим
Јап-јажыл ару.
Казыр жуулар
Ундылып калды.
Кайран эл-јоным
Өскөн салымду.

КЕЛЕР ӨЙДИ БҮДҮРӨӨЧИЛЕР

Келерликти экелер
Кезер эрлер — бис бойыс.
Кеендикти бүдүрер
Калапту улус — бойлорыс.

Бюрократка јарбынып,
Борбойотон табыс јок.
Демагогко тарынып,
Јер алатан јаңыс јок.

Күндер — бистин көзисте.
Күчтер — бистин колыста.
Келерлик — кереес саналта.
Келер ойгө, эр, алта.

Кеен туулар өзөктөй
Ай өргөлөр шыгыраар.
Акту бойыстын калдыгыс
Ээлер болуп журт тудар.

Ээжилү бистин энчибис —
Тын-сүнебис берерис.
Келер улуска ол барар.

Амадучыл калык,
Ак-чек болгон кылык
Ол тушта артар.

Эмдиги бу жүрүмде
Ол жүрүмди ундыбайлы.
Келер улус — балдарыс.
Олорго ичкери алтайлы.

БРАКОНЬЕРЛЕР АЛТАИДА

Агару Алтайыста
Браконьерлер табылды.
Ар-бүткенин үрөп,
Аң-кужын кырды.

Аба-жыштын тайгазын
Мөжин үреп, тоноды.

Арткан-калган кузугын
Анда-мында сатлады.

Алтын тазыл дешкилеп,
Алтай үстин кастылар.

Алтан салковойдон дежип,
Азияны айландылар.

Кайанын саңызын таап,
Кан-Алтайды тибирет.

Кавказ ла Крымга жетире
Камык жонды мекелейт.

Чолушманда чычранат.
Чорт то артпай эм бараат.

Моторкалу келеле,
Малталу томыргылайт.

Агнын мүүзи керек деп,
Сыгындар кыргылайт.

Алу эмди баалу деп,
Албаа-норка чакпылайт.

Ачап-сыйап улустын
Ач-кырыны тойор бо?

Ак санаалу эл-калык
Кежирин кезе тудар ба?

Агару бүткен Алтайдын
Байлыгын корып алыгар.

Ачап-жутпа танмалардын
Ал-санаазын чыгараар.

КУЧИЯКТЫҢ ЈУРТЫНДА

Кучияктын јурты — Куйумга келдибис.
Кереезине сүрлик кондурарга, көрөргө.
Элик турлузы өзөк эмтири.
Эбиреде ың-шың. Ээн ле кеендик.

Адаган деген үч толык сүүри кыр —
Айаска мөш тайга өзөгинен сайылтыр.
Айландыра аба јыш — байлык тайга.
Мөңкүликке шуулап, күнге мызылдайт.

Шарлаак табышту јебрен бу сууда
Чараган семирп, мөңүндий суртулдайт.
Мелиреген кичинек јараш бу јурт
Меестерди јастанып, санааркап туру.

Јаш тушта баатыр эр Кучияк мында
Андап, кузуктап јуртаган болбайсын.
Октябрь јерди силкий торгылтарда,
Ойгонып, телекейге чыккан болбайсын.

Эптү меестер — андар турлузы,
Карагай өзөгиле сыгындар јелгендий.
Эрлү эрдинг унчукпас сүнези
Эригип мында билдирбей јүргендий.

Јебрен ле ару кеен јурт Куйум,
Јажын-чакка мындый ла тургун.
Адаган — тенкейген јажыл мөш бай-тайга,
Ат-нерелү сүненин амырын каруулда.

БИЧИИЧИ НӨКӨРЛӨРИМЕ

Алтайдын поэттери, эн кару нөкөрлөрүм,
Слерди сүүбезем, мен кемди сүүрим.
Слерле кожо — мениң салымым,
Ачуум, сүүнчим, үле-коногым.
Ырызыбыс, ижибис — ончо өмөлик,
Кажы ла үлүни — теннен үлежелик.
Арјанынан бүдерде — магыбыс јангыс,
Арјанынан бүдерде — шорыбыс јангыс.
Кожоңыс јангыс та — бис бир эмей.
Корондо до, коотто до — бис кожо ине.
Јаш баладый, мекеге бүткен бистерди
Јабарлаар, айрыыр таңма да табылар.
Оңдошпой, өөркөжип уружа берзевис,
Кийнистен обыватель маказырап каткырап.
А бис ойто ло бир катап јуулыжып,
Јастырганды ундып, ойто ло бирликте.
Бот анайда ла керсү јүрели,
Качан да јөптө лө кару өмөликте.
Алтай поэттер, најылар антыгарлу,
Учурыс агару, амадубыс улу:
Качан да Төрөлис көдүрилип өссин,
Кару эл-јоныс өссин, јуртазын.
Кажыгар ла эп-јөп, коштой базыгар,
Кару јериске кожоңоор табыгар.

АЛТАЙ ЧҮМДЕЕЧИЛЕР ИЖИН САНАНЫҒ...

Алтай бичиичилер, кайран тууларыста,
Бис жүрүмисте кожо барарыс:

Салымыс андый. Арјанынан бүдеристе
Бу кичинек калыкта ижибис бистин бар.

Улуска туза ла экелер деп сананадыс,
Эл-јоныс ла көдүрилзин деп амадайдыс.

Јадын ла јаранзын, өзүм ле тыгызын.
А биске бичиичилерге — јенүлер ле болзын.

Өзүмис ле бистин сондойт деп билдирет,
Өскө уктар ороондо озолойт деп сезилет.

Талантту улус азына ачынадыс,
Та кайда јаркыныс деп каран карыгадыс.

Ачынарыс јолду, бу өзүм — биске ас,
Бүгүңги өзүште табыланыш јарабас,

Јалтанбас эдеечилер, бүдүрүлер керек,
Јардак-омок жүректүлер, көгүстүлер керек.

Революциянын учурын јаантайын сананадым,
Онын өзөк-тынын, төзин ундыбайдым:

Ол Кижиге ине, Кижиге учун, Кижинин ырызына,
Кижинин ич-тыны чечектеп јайыларына.

Улус учун жүр, улус учун өлүн,
Бу эн керсү, эн омок жүрүм.

Бичиичинин ижи агару ла учурлу,
Билееркебей, чүмееркебей иштейли бир уулу.

Кем бүгүн једимдү — ол ончобыска көрүмјик.
Кожо ло јүткииктер, өп-јөп лө јүрекертер.

Ак-чегин айдайын, чүмдеечи најылар,
Ак-јарыкта алдыста кайкалдык ижис бар.

Колдорыстанг бек тудуп, ичкери базалы,
Најылыктаг, бирликтенг ырыс табалы.

ТУУЛЫК ЈИИТТЕРГЕ

Алтай јииттер, слерге
Айдар бир сөзим бар.
Ачык-јарык ла акту јүрегимнен
Айдайын, бүгүн тындагар.
Бисте бир кеен төрөл бар.
Ол Уч-Сүмер бөрүктү Кеен Алтай,
Ол биске эн ле керсү ле кару айлыс,
Је улу орооныста ол —
Јүк ле бир толук.
Бу толукты өскүрери ле јарандырары,
Оны байгызары ла ичкериледери,
Нөкөрликтин эн јаркынду
саналталарын бүдүрери —

Ол бистин жүрүмис,
ырызыс ла ижибис.
Ар-бүткеннен жебрэнде јайаларда,
Агару ла байлык болуп бүткен Алтай —
Өбөкөлөрдөн энчибис,
Көлзөп јаткан бүгүнгис,
Шыгырап бүдер эртенис.
Алтай — жебрэннен
хрусталь кейлү кеен тергее.
Ару ла кеен турзын —
бу быйандык үргүлјис.
Мунг шанкылу учкан
санг төмөн Кадын.
Мунганган чойбаштардан
корып алаар јаражын.
Алтайдын көксинде
эрјинелик кайырчак,
Алыгар чеберлеп,
тузаланаар ачып.
Аба јыш колтугы — элбек тайга
бел-сындарга аркылган,
Азыйданг эл-јонды
азыраган, тойдырган.
Ачап браконьерлер
алкы-јөөжөзин кабырат,
Алтайдын ээзи сен,
чыгар онын кудын.
Бу јараштыкты,
кеелү кеендикти
үреерге бербе.

Алтай — сүүнчи экелген ар-бүткен,
эртендикте өргө.
Ару ла керсүү амадуларла
айлынды курча,
Ак-жарыкта адыг чыгар,
жаркында, курчы.
Эртен бүдөр кайкал жүрүм —
бүгүн сенин жүрегинде,
Омогында, эрчиминде,
эне жерин сүүгенинде.
Кереес жерин — Алтайын
геройлорды сакып жат.
Келерликтин сомдорын
журукчылар эзеп жат.
Жалтнабастар, жардактар,
жаба коштой базалы.
Жаңы үйенин жаңарын
жаңыс үнле айдалы.

АМЫР ЖАЙГЫ ТҮНДЕ

Аштын өзөгиле
амыр жайгы түнде
Араай жортуп барадым.
Караңуй туулар ары жанында
Жалкындар жарыйт,
тымык ла табыш жок.
Аш быжыратан
тандакталган жалкындар

Јаан јарып, јоголып калат.

Түннинг тымыгы

килингдий јымыраган.

Телөкей терен јажыттарын эзеп,

Ўргүзи чечилбей туруп калган.

Бу араай јаркындалыш —

Куулгазын кемнинг канаттары?

Кандый ыраак планетадан

Олор алыс түшкүлеген?

Олор неге туйка эригип,

Мындый сан башка јаркындаган?

Бу кудайлыктардын

Кандый куштарынын

Канаттарынын јундары?

Айаста јылдыстар

Јебрен јажыттарын

Јажырып, кемге төмөн

Кирбиктериле имдеген?

Јылдыс јылбырап,

Јер-телекей түбин дөөн

Унчукпай уча берген.

Ол кайда барган?

Неге амадаган?

Айса жаңы планеталар јайылган?

Айса кандый

Өйлөр келерин

Белгелеген?

Эбиреде кижиде бүүдер эмес

Куулгазын ла тымык.

Мен неге кезикте

Арjанынан мындый карыкчал?
Меге мыны
Кем jартаар
Бу аш быжырар jалкындар чалыган
Ай-карануй jайдын тунинде?

JАСКЫ КАДЫНДА АЙДЫНГ JАРАТТА

Мен бойымнын
Тынымнын чечектериле,
Бастыра улус,
Слердин устигерге
Араай тугулейин деп,
Jаскы Кадында
Айдын jаратта
Jодра ыйлап,
Тугулген чилеп.
Мен бойымнын
Тынымнын шымыртыла
Слердин устигерге
Араай шымырайын деп,
Менин тыныма
Тынаарла jапшынаар:
Ол слерге чындык,
Ол качан да таштабас.
Кайкалду чечектер
Jаскы аркада
Jайканып jайылган —
Ол тыныш-аромады.

Түндеги сүмерлер:
Эрү эзин элбиген —
Ол онын сыркыны.
Кайкамчык түжелер,
Күн жаркындык сүүнчилер
Слерге угулар.
Араай күлүмжип,
Устигерде турарым.
Ару куулгазынду
Ырыс мен чалыырым.

JÜRÜМДЕ

Jүрүмде јолым бир эмтир —
Јагыс ичкери.
Jүрүмде јөөжөм бир эмтир —
Јагыс ак-санаам.
Jүрүмде јүктүгим бир эмтир —
Кижн болоры.
Jүрүмде јепселим бир эмтир —
Кижн јүрегим.
Jүрүмде кеендик бир эмтир —
Космос кебери.
Jүрүмде байлык бир эмтир —
Эш-нөкөр сүүжи.

БУ АС ПА, КӨП ПӨ?

Менде не де жок,
Жаңыс күйүп жарыган жүрегим бар.
Онын ичинде — менин Алтайым:
Ак айаска
Сүмерлериле сүскен тууларым,
Агару жер, ар-бүткен, ак-чек улус.
Эмискен энем,
Алган эжим, азыраган балам,
Антыгарлу најыларым,
Ак керекке жайалган салымым...

Бодогор:

Бу ас па, көп пө?

АЛТАЙ БАЛДАР ОРОМДО

Эх, алтай балдар
Оромло үүрле барып жадарда,
Көстөриме кандый жараш!
Кышкы сооктордо жаактары —
Чек жайгыда тайгадагы чейнелер.
Алтай журттардын балдары
Городто үүрлежип жүрер, та кандый да
Сан башка жажытты изү шымыражып.
Олордын эрмегине, эди-канына
Жайгы жайлулар сыркыны өткөн.
Карасуулардын шымыраган үни

Олордын үнинде. Ару ла жылу
Жерлик жааштар олорды јунган
Өлөн ижинде, јиилектеп јүрерде,
Кой кабырып, атту јорткондо.
Кандый коркымчылу күкүрттер
Олор укпаган, кандый јалкындар
Тенгериле тазылдалып, ол тушта учпаган.
Тайганын куулгазыны, Алтайдын кайкалы—
Јаш балдардын јүрегинде јажыды.
Ыраак сындардын мөңкүлик тымыгы
Олорды сескир чааптардый эркелеген.
Олордын јодродый кара көстөрин,
Андагы сүмечектерди сүүп керсүлеткен.
Алтай үренчиктер кышкы городло
Ұурлежип, шымыражып, өткүлеп јадыры...
Алтай ар-бүткеннин бастыра арузы,
Бастыра кеени чырайында јүрү.

АЙДЫН ТҮНДЕ АЛТАЙ

Бу јайгы түнде
Алтайдын үстинде
Ай шыңыралган.

Туулар бажын
Күмүш јайкын
Туй алган.

Өзөктө суу
Соок шуулайт.

Уйуктаган журттар
Амыр өзөгиле
Ак атту
Ак сагалду
Алтайдын ээзи
Тымык жортуп,
Араай өдөт.

Алтайдын үстине
Ай оодылала,
Сыныктары сынгыраган,
Өзөктөрдүн көгүстери
Күмүш түдүскекке
Көмүлип калган.

Ай шыңыралган
Күмүш Алтай...
Куулгазын тармалаган
Жайгы түн араай...

ЖАЙГЫ АК-ТУРУ

Ак-Туру!
Ак-сүт сүмер сүүрилер
Айаска сүүрейген,
Айылдый байкандар
Ыраакка чайбалган...
Улу туулар
Бу туру,

ЈУРУМ ЈУРГЕНИ — ЫРЫСТУ

Айлы-јурты бар болгондо,
Кижн ырысту эмес пе.
Эжн, балдары су-кадыкта
Кижн ырысту эмес пе.

Агару јери амырда
Кижн ырысту эмес пе.
Эли-јоны өзөрдө,
Кижн ырысту эмес пе.

Элбек төрөлим бар эмтир,
Улу ороон, кереес јон.
Эт-јүрегим согулган —
Улус учун сыстаган.

Улус учун ол јүрген,
Амадулу јүткиген,
Ак-јарыкты кайкаган,
Адалыгын алкаган.

КУУЛАР ЛА АЗА ДАРСАЛЯМОВА

Кош-Агаштык чөлдөрдө
Јайгыда
Јиргилјиндер агарар.
Ыраак-ыраакта

Күмүш куулар
Куркундарын
Бийик куруган
Кере күн тургулаар.

Јер көргүскен
Азадан сурайдым.
— Бу мындый жараш
Не күскүленет?
Айса бу илбизин?
Јиргилјин-мираж.
Күлүмјийт жараш кыс Аза,
Обөкөзи — Дарсаламова:

— Бу бистин колхозтор
Јер сугарып турганы — дийт.
— Андый машина бар,
Ады јаашаткыш — дийт.

А Аза бойы, — алмазтай ак
тиштерлү

Куулгазын кару куу.
Эх, бүдүрер бир уурыны
Ырысту джигит уул.
А Аза каткырат.
Тойго кычырат.
Эбиреде чөлдөрдө
Күмүш куркунду
Куулар тургулайт.

АЛТАЙЫМ, ЭЛ-ЈОНЫМ, АР-БҮТКЕНИМ

Ак-јарыктын үстінде
Бир керезим —
Мениң Алтайым,
Кеен ле керсү эл-јоным.
Төрөл калыктын калапту
Историязын сананзам,
Ол меге эн карыкчылду ла
Эн бек ийде-күч берет.
Мениң ас тоолу эрлү калыгым
Азиянын калју ла канду
Јебрен кыйгылыкту чактарында
Алтай јердин јес-көө тууларына
Јапшынып,
Корболоп өзүп, јаранып, јажарып,
Бир де алдырышпай.
Тартыжып, тирү арткан...
Мен онын уулы.
Мен де мындый чыдым ла бек,
Күн сүүчи ле кижі сүүчи,
Каткычы ла јардак,
Омок ло энгилбес
Болор учурлу деп сананадым.
Ол тушта
Санаама качан да јенил.
Төрөл тууларымнын
Куулгазын ар-бүткенин,
Тенериге түртеле,

Ургүлжиге улу сагаа сананган
Кадын-Бажы агару Уч-Сүмерди,
Оның арузын ла тымыгын
Эске алынзам,
Онон күркүреп түжүп,
Эбиреде эл-јонды сугарып,
Тайга-ташты өдүп,
Тегиске учуп јаткан
Јажыл суулу улу Кадынды
Эске алынзам,
Јүрегимде арјанынан
Күн чалыгандый,
Улу јаркындык чачылып,
Көксим ырысла толор.
Ичимдеги кыйналыштар
Теп-тегин немедий.
Ак-јарыкта Алтайым барда,
Эл-калыгым, уулым барда,
Мен эн ле ырыстудый,
Ончо уур ла күч пландарым
Арјанынан бүткедий.

АЛТАЙДАҢ АЙРЫЛАР АРГА ЈОК

Кайда барарым мен
Бу салымнан?
Кату да, каткымчылу да, кайран да.
Ачымчылу да, калапту да.
Јүрүп койгон

Бу жүрумимнен?
Туулык журтымнан?
Тууган јонымнан?
Јаскан кылыктарымнан,
Јардагымнан,
Јалбыраак оттулыгымнан.
Кайда мен барарым —
Кайыр туулыктан,
Казыр күкүрттерден,
Јалтылдаак јалкындардан
Јаскыда јараттарда, садтардан,
Ак көбүк јодралардан, алмалардан,
Кадыннын өдү-јажыл толкузынан,
Маралдар ышталган кайалардан,
Карайлап теңкейген каяулардан.
Каным ла, тыным ла бирлик калыктан —
Алтайдан, орустан, казахтан,

кайлыктан,

Угы туулу-алтайлык улустан
Кайда барарым мен?
Өбөкөлөрим сөөгин таштап?
Ай-күн, агаш-таш, ар-бүткенге
Мүргүген ойгор ло тегин эл-калыктан.
Бу јараштыкты
Канайып таштаарым?
Бу керсүликти
Кайда сугарым?

ТӨРӨЛ ТАЙГАЛАР

Анда ыраак
Тайгалар түбинде
Тенериге тенкейген
Кайалар үстинен
Салаалары салактап,
Суулар агарган.
Анаар барадым,
Мынан ырайдым,
Ары-күчим чыгып,
Көлзөштөн арыдым.
О, жайгы күкүрттер
Торгулу күзүрти
Жер-тенериле кожо
Jүрегим силкизин!
Көксим сергитсин!
Тиргиссин, ойгоссын!
Алтай аржандар
Агару суузынан
Алаканым тозуп,
Амзайын деп!
Таскылдар сыймаган
Сыылак салкынга
Соктырайын деп!
Арутанайын деп!
Алтай жериме
Төжимле жадып,
Арjанынан ийде
Алынайын деп!

Ар-бүткенле, агаш-ташла,
Ай, Күн, Тенгериле
Биригейин деп!
Билдирбес бирликтин
Тын-өзөгинен
Тудунайын деп!
Тынданайын деп!
Жалакай жааштар
Шыңырап өткүлеер,
Өткүре оларды
Күн күлүмзиренер.
Жунзын мени
Тенгеринин суулары.
Терегинин меге
Экелзин токуналын.
Табылу эрмектү,
Тап этпес кылыкту,
Токуналу туулык
Улус учураар.
Көпти куучындажарыс,
Көөрөп куучындажарыс,
Карыгып куучындажарыс —
Жүрегис алыжарыс.
Тыным амыраар,
Сыным сенилер,
Бууныкканым чечилер,
Эрчимим эбирилер.
Төрөл жеримнин,
Төрөгөн улустын
Тыны, сүнези

Эмдеп койор мени.
Мен ойто ло тирү,
Ойто ло омок!
Корум-көчкөдий
Тартышка кирерим!

ЖАЙГЫ ЖАЙЛУЛАР

Удабас-удабас
Тууларыма жанарым,
Жайгы жажыл
Сындарына чыгарым.
Ыраак тумантык
Телкемдерди,
Ыйым тудунып,
Ажарарым.
Бу жерим ле эл-жоным
Көксиме өңзире
Өдүп калганын
Сананарым, эзеерим.
Меге база не керек!
Бу мөңкүлик мөштөр лө
Ургүлжиге тургулап,
Жебрен салкын алдына
Эрлү кайлагай.
Ыраакта жалтыраган
Унчукпас сүмерлер ле
Ак-айаска жылбырап,
Ар-бүткенле биригип,
Мөңкүликти айлаткай.

Сергек ле соок шуулашкан
Суулар жакалай — турлулар.
Керсү кылыкту кеберкек
Улус журтаган — малчылар.
Лебрен ойдө баатырдый
Таадалар мында тургулаган.
Айлын корып,
Балдар азырап,
Малдаган, андаган.
Алтай-Буучайдый
Аксагал адалар
Агнын эдин
Артынып келетен.
Алты үйелү
Чакы жанына
Арчымакту айылчылар
Түжетен.
Тайгыл ийттер
Күнкүлдеде үрүп,
Тайганын тымыгын
Бузатан.
Энгирлерде куран
Багырып,
Четтерди эрей
Сүзетен...

АЛТАЙ ТИЛ КЕРЕГИНДЕ СӨС

Төрөл тилибис тоойлы,
Төрөл үнибис сүүйли,
Тилибисте бүдетен
Канча сөстөр мызылдайт,
Ого жайым берели.
Олорды тууйлы,
Корболорын корыйлы.
Омок ло сергелен
Бис туулыктар
Орто чактар ортозыла
Кеен культура
Кичеери эмес
Кызыл тыныбыс корып,
Канча уктарга
Айрыланып, бөлинип,
Өштүлөрдиг кылыжынап
Бир ууш артарыста...
Кара көстү, өлбөс тынду
Канча калыкка берилген
Түрк тилибис —
Тууларыста
Бичик-биликтин тили
Болуп өспөгөн дө —
Канайдар.
Атту-чуулу
Ойгор кайчыларыстын
Аттары өйлө кожо
Шинип, ырап,

Јуре бергенде.
Јайалталу улус та
Јайылып чечектебей,
Ады чыкпаганда.
Је ачу меге —
Эмди тилибис
Сыңырап, јаркындалар өйдө
Төрөл энчибис кичеебей
Тееркежип отурганыста.
Алып јөөгөнисти ле
Коркушту тыңзынала,
Оозыс ачала,
Тилис өскүрбегенисте.
Айланайын, Лазарь поэдистин
Кокурлап айтканыла,
Алтай тилдин
Алтынчы глаголы
Канайда кубуларын
Бастыра јүрүмисте
Јартаарын болорзынала.
Андый ла тың
Керек пе ол?

Ал-камык сөстөрди
Тилибистин төзинен
Таап болбой,
Өскө тилден
Көндүре уруп,
Алтай интеллигенттер
Ала-чоокыр тилдү

Бичиг те, эрмектежип те
Јургенистен уйалбаганыс та.
Ачу эмес пе бу?
Эл-калыктын оозынан
Тындап экелип,
Бичикке салган сөсти
Кезик «билгирлер»
Тилде мындый сөс јок деп,
Борбондожып,
Отко-сууга түшкилеп турарда.
Моко күлүктер
Колына кирип,
Мокордын эмеш пе
Јебрен алтай тил?
Јок, сен түнгей ле
Јараш ла јангы
Кеен сөстөрлө
Јажарып өзөринг,
Керсү јебрен тил.
Сенин садында
Кожончы куштардый
Куулгазын сөстөр
Јайканып кожондожор.
Поэттер үлгерлериненг,
Прозаиктер романдарынан
Јаскы јаландагы
Чечектердий сөстөр
Јайылып өскүлеер.
Сениле тудуш бүткен
Эл-калыгын элбегенде,

Сени сүүп,
Сениле жепсенген
Калапту поэттеринг
Там ичкери өскөндө.

АРЖАНГА

Аржан! Уур өйлөр болордо,
Сок жагыскан артарымда,
Поэзиянын күмүш амыргызы
Этпей токтоп барганда,

Төрөл чүмдемел
Жолдорун сананып,

Кожо баскан
Салымга айладып,

Карыккамда,
Каткыргамда,

Бюрократ ла демагог
Каактажып турарда,

Сени сананадым —
Туулык, баатырлык
Аржанынан бүткен

чыдымыңды...

Алмыстар жаныңда
Тытпактап та турза —
Ару жүргениңди,
Жендирбес чыныңды...

НӨКӨРИМЕ

Нөкөрим, сен кунукпа,
Јүрегиме көп ченелтелер келишти деп,
Јүрерге көп уурлар једишти деп,
Нөкөрим, тың карыкпа.

Јаан јүрекке — јаан ченелтелер.
Улустың үлүзин бойыңа алынадың.
Улуска ла јөмөжөргө јаантайын амадайдың.
Је сеге канча күч — оны кем билер.

Кандый коркушту күч — јакшыны эткенде,
Јабарлап таңмалар үстинге келгенде.
Биле тура сеге чакпы курыганда,
Бир колыла кучактап, орого ийткенде.

Коркушту неме — кара санаалу јүрери.
Актуны каралап, антарарга амадаары.
Ичи күйүп, нөкөрин ала күнге аптаары.
Шүүн салып, мекеле јыгарга кетеери.

Алан кайкаарың — улус кандый бүдүп јат.
Бүгүн ажың ичип јат — эртен сени садып јат.
Эрмегин ук, көзин көр — оноң чындык
нөкөр јок

Је сени базарга камалгазы чыгып јат.

Көп ченелтелер, нөкөрим, сен көрдин,
Је буудактарды эр болуп сен өттин,
Је сен катуланбадың, јалакай ла арттың,
Керсү кылыгыңнан, аруунгаң кыйбадың.

Мен сени сананып, ичимде оморкойдым.
Чын кижиге, Эр жүрүмдө бар деп бодойдым.
Күч өйлөрдө сен керегинде санаа
Кемге де көрүнбөс куйактый болот.
Көксим менин алтай аржандый
Ару ла жаркынду ийденге толот.

ЈАҢЫ ЈЫЛ ТҮНИНДЕ

Бүгүнгү түндө
Бастыра ороон үстиле
Куранттар мелодиязынын
Амыр симфониязы
Араай шыгырагандый.
Јебрен Кремльдин
Рубин чолмондоры
Телкемдиктер түбинде
Өскүрө чалыгандый.
Кажы ла шахтер ло
Турлудагы малчы,
Тенгеридеги учаачы ла
Тенгистеги талайчы
Төрөл јерин
Бүгүн эркелеген,
Јүрегинде,
Онын кеендигин
Эзеген.
Улу Саналта — Келерликтин
Ончо бүдүрөөчилерине
Узун ла керсү

Јүрүм күүнзейли:
Кажы ла ада-эне
Айлыла, балдарыла
Ырысту болзын.
Кажы ла
Ак-чек ле тегин киж
Су-кадык ла омок,
Јерине, элине тузалу јүрзин.
Кара, сары ла ак чырайлу
Ончо јажаган улус
Најылыкка багынзын,
Энчиликте јүрзин.
Орооныс үстинде
Куранттар шымырты
Энчү урулат...
Ак-айас түбинен
Ак јунычактар јылбыраган...
— Јаңы јылла! — деп,
Олор јылу шымыраган...
— Јаңы јүрүмле! — деп,
Ак тымыкта конгылаган...

ЭМДИГИ МОНГОЛИЯ

(Кызыл Баатырдын јери)

Гоби, Хантай,
Хангай, Алтай —
Мында аттар карайлайт,
Мүркүттер акшыгылайт,

Уурлер јайылгылайт,
Ойлор јагыргылайт,
Күлер јебрен сөстөр
Монгол тилде шыгырайт.
— Төрөл јерим јаркындалгай,
Байыгай, јарангай!
Кеен Керулен, ногоон Онон,
Мөнгүн сыргалјын — Селенга

суу

Күн алдына мызылдап,
Јараттарына толгон.
Улан-Батор, Сухэ-Батор,
Чойбалсан, Дархан —
Ак кемирчек айылдардый
Элбек чөлдө турган.
Кызыл баатыр калыктын
Кызыл тынынын чеги,
Улан-Батор — революциянын
Эрјинези, чечеги.
Интернационализмди көзингле
Көрөдин мында —
Карындаштык ороондор
Кайралду иште Дарханда.
Төөлөр өркөштөринде јүктерлү
Телкемдер түбине өткүлейт.
Төндөрдиг кийнинен өнгөйип,
Түдүндү заводтор тургулайт.
Геологтор «газиктери»
Гоби чөллө учурткылайт.
Куйруктары чычайып,

Јерлик аттар мантагылайт.
Тенгерининг телкеминде
Беленгир учкуш кайкалайт.
Төңөштий тура калган
Тарбаандар кайкагылайт.
Кочкор ло туу-теке
Кайада туру:
— Бу јерди өрүмдеп,
Улус канай туру?
Өскө јерден туристтер,
Көстөри фотоаппаратта:
— О, Монголия, эрјине истеп,
Кандый јаан алтамда.
Чын, Монголия, сен кайкамчык.
Сен баатыр јоругында.
Гербинге јуралган омок јуучыл
Ырыс күнининг улуунда.
Гоби, Хантай,
Хангай, Алтай,
Јебрен сөстөр
кандый јиит шыгырайт.
Чөлдөрдү торгулткан
Кызыл Баатырды
Ончо карындаштары
ырызына алкайт.

МОНГОЛ КОЖОН

Менин адым — Цолмон¹.

Сенин адын — Цецер².

Көксим ырыска толгон,

Лүрегим ару ла чек.

Лүрегис ырыска толгон,

Лүрүмис — чечек.

Јаңыс аяктаң ичип,

Јаңыс салым кичеек.

Ажузы бийик тууларды

Бирге бис ажалы.

Айрызы көп јолдорды

Јортуп, кожо кечели.

Аргымак аттарысты

Бир чакыга буулаак.

Ак-кемирчек айылга

Кожо от салак.

Јажыл торко түдүни

Јалаңдарга јайылзын.

Јаш бистин ырызыыс

Јажын чакка бек болзын.

Менин адым — Чолмон.

Сенин адын — Чечек.

¹Цолмон — монгол тилле Чолмон.

²Цецер — чечек.

Көксим сүүшке толгон,
Јүрегим кару ла бек.

Эбире Хангай туулары,
Ўстинде — ак куулар.
Ак айылдар турлары,
Анда ырызыс туулар.

АЛТАЙ — ГИМАЛАЙ

(Индиялык кеп-куучын керегинде)

Космоско јеткен Гималайлар алдында
Индияда Кашмир деп кеен ороон...
Ойгор јурукчы Николай Рерих анда
Баштапкы јоругынын учында токтогон.

Кеп-куучындар угуп, улу јурукчы
Гималайлар јажыдын билерге мендеген.
Магометке, Христоско, Буддага бүткендер
Мында өөркөшпөй кудайга мүргүген.

Је бир куучын улу јурукчыны
Куулгазын јажыдыла, кеениле кайкаткан:
«Будда јарлыкчы кумраан чактарда
Туулу Алтай сындарыла јоруктаган.

Алтайдын баштары — Агару Сүмерлер.
(Сүмер деген сөс Индиядан келиптир).

Ўсти ороонног Буддага агару Билим
Кадын-Бажы Ұч-Сүмер ўстинде түжүптир...»

...Jүүн-башка тилдерлү кудайзак улус
 Алтайдын кеенине бажыратан эмтир.
 Алтай ла Гималай арјанынан бирлик,
 Агару учурлу деп айдыжатан эмтир.

Россияда — Алтай, Индияда — Гималай...
 Агару сүмерлерин тумандар орогон.
 Жакын чакка бирлик ле коштой тургай
 Амыр-энчү корыган бу эки ороон!

Алтай тилде Индиядан келген
 «Сүмер» ле «Судур» — эн ару сөстөр.
 Олор жебреннин жажыттарын экелген,
 Олордын учурынын арузын көрүгер.

Жебреннен бери бистин ороондорыс
 Нак јуртаары Судур бичикте бичилген.
 Олордын агару салымына кереестик —
 Алтай ла Гималай сүмерликтер бүткен.

«Алтай — Гималай...» Кандый јараш угулат:
 Россия ла Индиянын бу сүрлери.
 Улу учурлар өйлөр түбинде туулат.
 Поэт, сен оны јүрегинге билерин.

Күн ада келген —
Сүүнчи бисле кожо.

Алтын Күнге —
Жүрүмниг кудайына мак!
Күнге ле жүрүмге
Сүүнерине ундыбаак.

Je jер айланат
Күн араай жылыят.
Эртен ойто чыгарга,
Ийде ле жарык сыйлаарга.
Эбиреде ойто ло
Тымыйт, тымыйт.
Эртен күн чыгарын —
Алтын Кудайды сакыйт.

Бијениг кийинде
Ойынчылар кыбында
Арыган артист отурат.
Алдында болушчы
Агару чүмдемелдин баазын —
Аккан алтын терди
Коларткышла арчыйт.

ЈУРУКЧЫ НИКОЛАЙ ЧЕВАЛКОВ

«Түндеги Улалунунг теректериндий улу ла унчукпас болойын деп...»

Николай Чевалков

Улу ла бийик болойын —
Улалунунг теректериндий.
Улуркап ижим јарлабайын —
Унчуксын керектерим...

24 жыл. Улалуда көрү.
Јуруктарым јабарлайт демагог:
— Бу Алтай эмес. Өткөниш.
Французтар. Гоген. Ван Гог.

Заказтар үзе Гуркинге барат.
Ол јарлу ла улу.
Модернист деп момондор талайт.
Будуктар јок. Куру.

Карын, эжим Наташа јурукчы.
Ондоп јат мени.
Өзөт алтайак Аристарх уулчагым.
Олор ондоор кийнинде.

Гуркин келет — кату ла күлүмјилү.
Унчукат: «Јаман эмеен — ол ад:
Адынар күүнинг келер. А јакшызы —
Чынын айтса:
Райдагы сад.

Јүрөр ле иштеерге јүткүүрин,
Сен бодоп ло ырысту, сүүнчилү.
Сенин јуруктарың јүлкүүри —
Кавказ ла Гоген эмес, Алтай.

А эмди, нөкөр, бис экү, кайда,
Көрү эдели ыраак Парижде.
Јуруктын төс јерин кайкадар
Бис экүде, байла, табылар иштер»...

* * *

...Јүре берди эки јурукчы:
Мақтулу мастер ле
Кайкамчылу үренчик.
Бирүзи буру јогынан бурулатты,
Акталды эмди ады ла чеги.
Чемет оору апарды экинчизин,
Је јуруктарының көбизи кайылды.

Је турат Новосибирьде
Музейде көрүде
«Алтайлар Алтын-Көл јаказында» —
Кеендикке тармалаткан
Чөрчөк талазында
Алтайлар
Илбүлү шүүлте аразында.

Чактарга шыңыраар
Бу јурукта Алтын-Көл.
Чактарга турар,

Чактарга көрүлөр
Бу кайкамчык алтайлар.
Келген үйелер
Бу журукты көрөр.
Керсү калыгымнын
Тыны танылар.

Улалунун теректери түнде
Улу ла бийик,
Тындагар эрмектерин!
Улу журукчылар
Бүткен элимде,
Баалап жүреер чүмдемелин.

JÜRÜM ÖDÜP JAT

Ах, жүрүм өдүп жат, жүрүм өдүп жат.

А эткенин ас.

Куру көлзөш, калыраш эбиреде көөрөп жат.

Жаап сананзан,

Өй тегин өткөн, калас.

А сен улу ла бийик керектерге амадаган.

Кайкамчык ла кайкал элинге экелерге,

Же сени оок керектер эдегиннен кармадаган,

Эртен эдерин деп айдарга, мекелеерге.

Кайнаган ийделер илбүзине бадышпай,

Жүрүмди байрамдаган көөрөм којойымдый.

А эмди сананзанг, ары-бери капшайлабай —
Күскү улу тайгадый ээн арткандый.

Бу өйлөрдө бойынды бек тудун, чыдаш,
Эр болгон адында ойто түс тур, санан.
Эдилбеген иштеринг — сенде, карындаш,
Олор сеге ийде болзын ичинде каран.

АЛТЫН-КӨЛДӨ

Алтын-Көл, Алтын-Көл,
Кандый тымык сен
Айас жайгы бу энирде.
Кандый куулгазын
Бүгүн жымырайдын
Бу билер-билдирбес
Элбиген эзинге.
Чактарга чайбалган
Бу күмүш сурлама
Та кудайдын,
Та кубулгы күскүзи,
Та баатыр сыргалжы
Тууларда ычкынып,
Таппай калган
Кееркедим чүмели.

* * *

Алтын-Көл, Алтын-Көл,
Ачу меге
Айдып болбос ару тымыгынды

Аамай җыргалду
Соотогон туристтер
Алгырган музыказыла
Эгирде бусканда.
Аракызактар кыйгызы,
Ачу чыгырыш,
Коокымай баштагы
Түниле угулганда.

Кижинин җүрегинде
Эрҗине болбозо,
Кийик бололо,
Тайгадан табар ба?
Көгүстин түбинде
Кижини җүрбезе,
Көлдин түбинен
Ол көрүлөр бе?

КАЛЫКТЫ НЕ ТАЛААР

— Бу кандый улус бис?
Бу бис не өспөс улус? — деп,
Бойысты бис җаантайын
арбайдыс.

А бисти, чындап та,
Кем өскүрбей турган?
Андый коркушту
Кем бисти туткан?
А бисти кем де,

Не де тутпаган:
Азиат јарбынчак
Кылыгыс кижендеген.
Атка толыбас
Јалкубыс базырған.
Аамай-тенек
Оморкогыс кинчектеген.
Ачу аштаң
Тудунбазыс туткан.
Талант јок деп
Бисти кем айдар?
Је талганча
Бис эмес те
Кем јыргаар?
Канчазын калыкты
Калактап талаар.
Кату сананза,
Кажыбыс та ла
Кылык бар!
Акту јоныс адабай
Алкы бойдон баштайлы.
Андый тутак бар дейле,
Озо бойыс таштайлы.

КОРГОЛ КАРТОШКО

(Әске алыныш)

Јуудын өйи санаама кирет.
Јаскыда јашкан кар өткүре
Јаңы кайылган кырадан:

— Мажактап келдибис — деп,
Јаанам ла эјем
Бир баштык
Мажак терип алган,
Сүүнген ле арыган
Јанып келерде,
Кирнестеден мен
Сыркырап, уткып туратам.

Јаңы эриген огородты тееп,
Тонуп калган картошко бедреп,
Пөрөк эдип туратаныс эзелет.

— Эмди бисте картоп божогон
Не болорыс? — деп, јаанам айдарда,
а «корголушка» бар эмей деп,
Мен — тенек кокурлап туратам.
«Корголушка» мениң тилимле
Эң ле кичинек картошко болгон —
Јааны картоптын үрениче ле...
Оны потпойлонын түбинен
Тобракты казып, бедрейтен
болгон.

Эмдиги городтогы бу јадында
Кургак калаштын арткан-калганын
Чөптин сабадына салала,
Төгөр кайырчагына апарып,
Төгөринен чек мунканадым...

КӨКТАМАН КӨСТӨРЛҮ ЈАРАЖАЙ

Бу кичинек городло бир ӱйдӱ
Кӱктаман ошкош кӱк-чагкыр кӱстӱрлӱ
Толу ла коо буттарлу, кемзинчек
кӱлӱмжилӱ

Араай базытту, санааркак кылыкту,
Бастыра бойы јӱрек сыстаар јажыттый,
Јаражай орус бир кыс јӱрген.
Ол кӱкчи кыс меге одоштой јаткан,
Кӱмӱш тӱдӱскектӱ јаскы энгирлерде
Ол та неге де санааркап,
Узак балкондо туратан.
Јакшылашса, эрмеги эдип турар ӱнгӱр,
Араай унчугала, ӱдӱ беретен.
Кийниненг ары кемзинчек
Базыдын кӱрзӱнг,
Јер араай јайкана бергендий,
Онын уялып барып јаткан
Коо сынын эбире
Кей чечектеп тургандый.
Бу бистинг омок кылыкту ла
Курч кӱстӱ кыстар ӱйинде
Санааркак ла кемзинчек кӱӱркийлер
База бар туру не деп сананып калатам.
Ол ӱскӱ городко кӱчӱ берген.
Сӱреен уулга јӱре берген деп уккам.
Байла, машиналу ырысту ол уул
Эжингишке јаражайды апаратан
болбайсын деп,

— Мажактап келдибис — деп,
Jaанам ла эжем
Бир баштык
Мажак терип алган,
Сүүнген ле арыган.
Jанып келерде,
Кирнестеден мен
Сыркырап, уткып туратам.

Jaңы эриген огородты тееп,
Тонуп калган картошко бедреп,
Пөрөк эдип туратаныс эзелет.

— Эмди бисте картоп божогон
He болорыс? — деп, jaанам айдарда,
а «корголушка» бар эмей деп,
Men — тенек кокурлап туратам.
«Корголушка» менин тилимле
Эн ле кичинек картошко болгон —
Jaаны картоптын үрениче ле...
Оны потпойлонын түбинен
Тобракты казып, бедрейтен
болгон.

Эмдиги городтогы бу жадында
Кургак калаштын арткан-калганын
Чөптин сабадына салала,
Төгөр кайырчагына апарып,
Төгөринен чек мунканадым...

КӨКТАМАН КӨСТӨРЛҮ ЈАРАЖАЙ

Бу кичинек городло бир өйдө
Көктаман ошкош көк-чагкыр көстөрлү
Толу ла коо буттарлу, кемзинчек
күлүмжилү

Араай базытту, санааркак кылыкту,
Бастыра бойы жүрек сыстаар јажыттый,
Јаражай орус бир кыс жүрген.
Ол көкчи кыс меге одоштой јаткан,
Күмүш түдүскектү јаскы энирлерде
Ол та неге де санааркап,
Узак балкондо туратан.
Јакшылашса, эрмеги эдип турар үнгүр,
Араай унчугала, өдө беретен.
Кийнинен ары кемзинчек
Базыдын көрзөң,
Јер араай јайкана бергендий,
Онын уйалып барып јаткан
Коо сынын эбире
Кей чечектеп тургандый.
Бу бистинг омок кылыкту ла
Курч көстү кыстар өйинде
Санааркак ла кемзинчек көөркийлер
База бар туру не деп сананып калатам.
Ол өскө городко көчө берген.
Сүреен уулга жүре берген деп уккам.
Байла, машиналу ырысту ол уул
Эжингишке јаражайды апаратан
болбайсын деп,

Ичимде санангам.

Чанкыр көстү русалка јаражай
Чүмдү кийимдү ле байыркак өгөөнин
Таштап ийген —

Јаңыскан јадат дийт.

— Эх, русалка, русалка, — деп айдындым.

Сеге талайчы керек болгон.

А сен дезе сагыжында јаражайлар,
Модный кийим ле јараш курорттор,
Машина сананган јуунчакка барган.

Русалка јастырган:

Талайчыны тозынду городтон

Сакып албаган.

Эмди балалу јаңыскан.

ҮЧ ЈАШТУ УУЛЧАК ЛА АЛТАЙ ЛИТЕРАТУРА

(К о к у р)

Балыкчыда эртен тура эрте
Караңнын төрөгөнине айылдап барзаас,
Кайра ачып салган эжиктин
Бозогозын бир кичинееш бала
Јүк арайдан алтап,
Айылга кирип јат.
Колтыгынын алдында јырс этире
Бир бичик кыстанып алган.

Бичиктин адын көрзөбис —
«Алтай литература» эмтир.
Лок, бис тегин иштебейдис...
Алтай поэттер, тегин шыралабайдыс
Якшы сөс учун.
Калыктын калажын, байла,
Тегин жибейдис деп,
Ол тушта санандым.
Үч јашту бала школго барарга
«Алтай литератураны» тудунып алганда:
Та кем бӯдер бу јаш баладан,
Та Кучияктый,
Та Кокышевтий атту-чуулу
Поэт болор, та кем болор,
Је кижии, чын, болор.
Үч јаштуда
Бистин үлгерлерис алып,
Таг эртен
Школго барар деп турганда.

ТЫНЫМНЫҢ АЛТЫН САДТАРЫ...

ТЫНЫМНЫҢ АЛТЫН САДТАРЫ

Колың бер меге,
Кожо бараак
Мениң тынымның
Алтын садтарына,
Куулгазын аламалар
Ўзүп берерим...
Түңей болорың
Каанның абакайына —
Алтын садтарымда.
Јүрегин бер меге,
Кожо бараак
Јылдыстык жүрүмимниң
Телекейине,
Тенгеринин музыказын
Сен мында угарың —
Мениң жылдыстык
Келтегейимде.
Јүрүмин бер меге,
Кожо бараак

Ак-жарыктын
Жаркындык жолдорула:
Жүрүмим, жүрегим,
Тыным сеге берерим —
Ак-жарыктын
Кижилик жолында.

КАЧАН БИРДЕ...

Качан бирде сен меге
Айылдап келеринг.

Кадыннын жаказына
Узак туруп,
Кыскылтым ышту
Маралдар өткүрө
Сеге не шыгыралар?

Күмүш бозомтыкта
Не шымыралар
Чаңкыр Кадыннын шуултынан?

Салымнын алтын ыйлары...
Сала берген куулары...
Агарып, агарып, кайылып...

Je ac па —
Жанымда турганын,
Жүрегим шимиртин укканын,

Карагайга жөлөнип,
Музыка болуп калганың,
Ұн жок мениле, жеримле
Сызыңда биригип калганың?..

Je ac па —
Сеге јолукканым,
Чачың чебер сыймаганым,
Чактар өткүре,
Чанкырлар өткүре
Сениле жүрүп калганым...

УЛАЛУ, АК КУУ, ЖЫЛДЫСТАР...

Улалунуң узун теректери
Ай алдында
Күмүш үргүлү.

А мен сеге бойымды
Айтпагам.
Бойымды ачпагам,
Бурулу...

А сен эригип,
Жүре берген:
Ак куу — кара колдорго...

Узун теректеримле
Артып калгам

Ачынып ичимде,
Кородоорго...

Теректер жапсу
Жымыраар-жымыраар,
Ыйлаар ўстинде
Лажу жылдыстар...
Ак куу кара колдордо
Ыйлаар...

Теректер алдында —
Мен жагыскан...

СҮҮЖИМ — ЖАЙЫМ КУШ

Ал менин жүрегим.
Бу алаканда. Ал.
Ол — сеге сыйым.
Өскө менде — мен жок.

Ол менин —
Сок жагыс жуучылым,
Сок жагыс коручылым.

Ол менин —
Сок жагыс мааным.

Ол менин —
Сок жагыс учурым,

Мен сени сүүйдим:
Керсүүнди, кеберинди.
Мен сеге көөрөйдим:
Кижинин теңерилигин
Сенен көрөдүм.
Мен сеге сүүнедим,
Сени сүүйдим.
Ай алдында
Күмүш канаттарым
Жайым жайадым,
Жайыладым.
Сен барына
Мен жүрүмди
Анаң тың — кайкайын.
Же мен сүүжимде
Жалчы эмезим — жайым.
Ал мени, менин сүүжимди
Ал. Алаканым жайайын.
Же мен — кожоң, жайым куш,
Жанжыгым — жайым.

КАДЫН ЈАКАЛАЙ

Караңуй түнде
Кадын жакалай
Карагайлар тымыгын...
Кайда колың бер меге.
Јүрегиме жаба тут.
Кайда... Уктың ба?... Нени?

Карагуй түнде
Кадын жакалай
Кандый карагуй.
Карагайлар тунук.

Кайда, меге көр,
Бери бейин.
Нени билдин?

Карагуй түнде
Кадын жакалай
Кандый араай.

Кайда колын бер,
Алаканын алайын.
Жадын чакка
Туруп калайын.
Нени билдин?

— Көстөрдин ыйын,
Ачу жадын.
Сүүш, ырыс, кыйын
Бир болгонын, барын.

ЈАШ УУЛЧАК ТУЖЫМ

Ах, мен јаш тушта
Кандый ару ла јажу
Кажы ла тынду немеге килеген,
Кажы ла кижиге јакшы күүнзеген,

Килеңкей ле буурзак,
Сонуркак ла јилбиркек,
Кай чөрчөктөрдү түниле угатан,
Сананган саналталарымда
Бу јерде јок јүрөтөн
Сан башка
Кайкап калган уулчак болгом.
Ах, мен јиит тушта
Кандый көөрөңкөй, кандый романтик...
Туштаган бичикти үзе кычырар,
Көрүлгөн немеге ончо сонуркаар,
Угаачы, тугаачы, талайчы болотон,
Бастыра улуска ырыс экелетен,
Улу керектер төрөлине бүдүрөтөн,
Төрөл јонын бүдүрүзиле кайкадар,
Эң ырысту сүүштү болотон
Кандый бүдүңкей ле от-калап болгом.
Ол уулчак ла ол јиит уул,
Эмди слер кайда?
Кандый ыраак талалар јаар
Чанкыр көлөткөлөр бололо,
Слер уча бердигер?
Јок, слер кайда да
Учпаганаар.
Слер јаантайын мениле кожо.
Ол, јаштык ла јииттик санаалар,
Слер менин ийде-күчим,
Слер менин ичимдеги байлыгым,
Слер менин күмүш-эрјинелигим.

Слер мениле өлөрдин өлгөнчө,
Калганчы тыныжым үзүлгенче —
Јаш туштагы санааркак уулчак,
Јаандап келердеги от-јалбыш романтик.

КУУЛГАЗЫН КАДЫН ЈАРАДЫНДА

Кадын јаказында мен туулгам,
Кыскылтым кайалар алдында.
Кадыннын шуулты көксимде арткан,
Кожондык шыгыртту салымда.

Кадындык карагай колыла јаныган,
Көөрөп, јаныла учурткамда.
Кайран Төрөлим жүректе сыстаган,
Кереес салымым санангамда.

Сананзам, жүрүмим качан да учуртар
Кыскылтым кайалар алдыла,
Кадын жакалай марал јалбыраар
Кажы ла јайылган јастарла.

Куулгазын кептү алтай кеендик
Көөрөдөр өскө та кемдерди.
Јиит жүректер маралдый јалбыраар,
Јолдор жакалай карагай ыйлаар...

ЈАШ ТУЖЫМНЫҢ АНГЕЛДЕРИ

Мен јаш тушта
Саг башка көдүрүлү,
Јажу ла сүрекей,
Кыстардын јаражына
Бактырткан,
Улааргандый бүдүмдү
Уулчак болгом.
О, кеен чырайлу көөркийлер
Канча кирелү
Көп меге туштабаган
Оромдордо, школдордо,
Кинолордо, институтта —
Кайда ла эбиреде!
Олор унчукпас
Ангелдер ошкош деп
Меге ол тушта көрүлетен,
Кыстар эмес — кеен героинялар,
Куулгазын илбизиндер,
Јалтанчылу тирү идеалдар
Јарандырулу ла ару садтарда
Та нени де шымыранып,
Баскылап жүретен.
Кандый мен тидинбес
Уйалчак болгом.
Бастыра жүрүм
Блоктын үлгерлери чагкыр ыжыдый,
Романтика ажыра
Меге билдиретен.

Кайда эмди слер,
Ол үренчик кыстар?
Јаш тушта сызымнын
Өдө берген көлөткөлөри?
Улалулык, москвалык
Мени билбес јаражайлар,
Јажык јүрегимнин
Јажытту кудайлары.
Слер мени ол тушта
Бойыгар да билбей
Бийик ле ару
Болорына үреткенеер.
А канча мен
Кичинек јүрегимле
Кыйынга кестиргем,
Тумантык ол чагкыр
Тату туйуксыныштар
Илбүзине тутурып.
Кайда эмди слер,
Јиит тужымнын
Кижин билбес кудайлары?
Кандый кижин көрбөөн
Ороондорго једип,
Балдараар азырап,
Јенгил јылбырайдаар,
Романтик јүрегимдеги
Кичинек кудайычактарым,
Бажым айландырган
Јажытту бажыргыштар.
Слер менин санаамда

Ол ло бойоор өскөрбөй
Јап-јаш артып калдыгар.
Санаамда менин бар,
Је өскөгө көрүнбей.

БИР КЕБЕРКЕККЕ КАТ-БИЧИК

Мен Слерди көргөн лө бойынча
Алаатый берип,
Тура калгам...
Эпши кижн кандый тон өткүре
Јүрекке өдүнгир сысту
Јараш болотон туру деп,
Санаалар мени олјолоп, түйметкен...
Слер Шота Руставелинин
Каандык сыргалјы кыстарына
Түнгей болгоноор,
Слердин чырайаар керсү тын-сүнезиле,
Кеен ле оморкок коо обороыла
Јебрен Грузиянын каан-кыстарына
Түнгей ошкош деп меге эбелген.

Онон санангам,
Слер јебрен Грециянын
трагедияларынын

Төп лө јаражай
Баатыр јүректү кыстары.
Мен слерди адаарга санангам:
О, Иофрнгения, Эврднка эмезе

Электра деп.

Эмезе Александр Македонскийдин
нөкөри
Улу скульпторлор сүрлерин урган
Таис Афинская — ойгор јаражай
ошкожоор.

О, Ольга Кириакиди,
Грек политэмигранттын кызы,
Мен слерди көрөлө, таныжып,
Кандый үй кижн керсү ле
Ару, оморкок болотонун таныгам.
Слер билелү, балдарлу, мен де.
Је мен јаан ырысту:
Слердин јаражаарла,
Балдарга поэзияны үреткенигерле,
Билегеерге чындыгаарла,
Ару јүрегеерле,
Улуска буурзагаарла,
Јебрен грек кыс-кудайлар
Сүрлери ошкош
Сан башка чырайаарла,
Түштүк үй улустын
Кижн јүк ле сезип ондоор
Ээлгир ле коо
Базыдаарда грацияла.
Јакшы јүреер, Ольга Кириакиди.
Слердий поэзия ла романтика сүүчилер,
Чындыкчылар, оморкоктор
Јүрүминде ырысту
Болор учурлу деп,
Бек иженедим.

МОСКВАДАГЫ ЈИИТ ТУШ

Москвада јас.
Москвада јааш.
Бис экү жап-јаш.
Байла, керсү.
Байла, јараш.
Колдорыстанг тудужып,
Институтка мендеп,
Троллейбуска жүгүредис.
Ах, та качан ол болгон,
Та болгон, та болбогон.
Сен эмди ыраакта —
Кеен түштүк шахарда¹.
Сен ол ло омок,
Каткычы дежет.
Оморкок ло коо деп,
Јетирү келет.
А мен олло
Соок Сибирьлик Алтайда,
Ак сүрлү тууларда.
Мен ол тушта
Килегем сеге:
Сибирьде күч туштаар
Түштүк гүлчечекке.
Бери экелбегем,
Кожоньыг чеберлеп.
Ол тушта сен
Ачынатанг, кородойтонг,

---

¹ Шахар кала — Орто Азияда город.

Мениле кожо
Келер деп.
Эх, сен кеберкек,
Оны ондобойтон —
Мени не
Мындый кату деп.
Андагы улуста
Кебистер, күмүштер
Бийик баада,
А мениң кылыкта —
Чынга ла аруга,
Жылдыстарга сүүштер
Бу тоомжыда.
Кожондо до, кородо до,
Баштапкы нөкөрим,
От-жалбыш көөрөмим.
Төрөл жер берген
Молжулык-төлөлтө —
Кудайдан келген
Кожончыга берилте.
Сен оны эмди билген,
Билеле — быйанду.
Je өскөни
Сен база сескен.
Жүрегис — жажытту кыйынду.
Ачык айрылышканыс
Эң күчи эмес,
Жажытту ундышпаганыс —
Ууры ине.
Je кем жок.

Күн ошкош изү
Кеен түштүк сөсчи,
Жеринге чындык бол.
Мен сеге качан бирде
Ойто туштаарым.
Чын кижиге болоры ас,
Же чын Төрөлчи —
Оноң бийик.
Бис экү андыйысты
Эмди сен чыннаң
Жазап билдинг.
Бойыстың ырызыстан
Бийик болгоныс —
Бистинг омөркогыс.
Кем төрөлин сүүген,
Мыны тоогон,
Бис экү мыны билгенис,
Жаңгыс бойын сананарын
Женгенис.
Айдарда, бисте
Улус адыс бар,
Жериске берген чегис.

ТҮШТҮК ТООРЧЫК-БҮЛБҮЛ

Кандый жүрүң сен,
каткычы туркмен келин? —
Кайран
от-жалбыш
жаш туштагы нөкөрим.

Эске алынадым
мен сени јаантайын.
Баштапкы сүүжим сен,
мыны не јажырайын.
Изүү жер чечеги сен.
Мен Сибирьде, соокто.
Пальманы бери экелеле,
кичеери соот по?!
Эмди мени эбире
кыскылтым-чанкыр күрттер,
Ап-апагаш туудан
чаначылар шунгулаар.
Жайгыда менин үстимде —
козыр булутту күкүрттер.
Жалтырашкан ыйыктар
тенгери түбиле жыңылаар.
А сенин городында —
сууаткыштар, садтар.
Базарларда бахча ажы
бадышпай садылар.
Канча жүзүн кат, жимиш¹ —
изүү түштүк сыйлары.
Ар-калык ончозы
түштүкти мактап турулар.
А меге тууларым —
эн артык курорт.

---

¹ Жимиш — фрукт, плод. Алтай тилде тузаланбай ундылып брааткан текши түрк сөс.

Бак¹ ичинде базып жүрүн. Эбиреде — кеендик.
Балдый² тату тилингле
үлгерлер чүмдеп.

ТВЕРСКОЙ БУЛЬВАРДА ЯПОНИЯЛЫК ВИШНЯ

Кайда да күүлеген
Ыраак Москвада
Тверской бульварда
Кажы ла јаскыда
Япониялык вишня
Санааркаак чалыыр
Кызычактый кемзинчек
Оошкы чечектериле.
Өскө јердин
Кеениле јарыыр,
Узун уйкудан
Күлүмјизи чечилип.
Ол вишняны сананзам,
Јүрегим не сыстаган?
Јарыган чалузын
Эмди не санангам?
Ол тушта
Күлүмјинг јарып,

¹ Бак — сад.

² Бал — мөт. Озогында мөтти алтай улус база бал деген.

Сен менин јанымда жүрген.
Јаш кызычак,
Сен баштапкы
Чечектерингле чечектеген.
Уй кижининг
Јаражынынг илбүзи
Јаңы ла јайылып,
Сени эбирген...

* * *

Јпониялык вишняны,
Өскө јерлик јаражайды
Сооктор келгенде,
Јылулап оройтон.
Мен сени,
Јаш чечектий,
Түштүк јаражайды
Јүрүмнинг соокторынан
Чеберлеп болбогом.
Јүрегиннинг эрјине
Јажыттарын ачпай,
Ару күлүмјиннинг
Илбүзине курчаткан
Изү орооныга сен
Чечектеп ыраган.
Бийик санаалар
Тартымына алдыртып,
Көөрөп, карыгып,
Мен тура калгам.

Кайда да ыраакта
Күүлеген Москвада
Карыкчал чечектер
Япониялык вишняда,
Кайда да түштүкте
Каткылу — жүзінде,
Куулгазынду — көксинде,
Кайкамчылу жүректү
Бир үй кижиге жүрет
Гүлчечек өзөгінде.
Лажыт кайкамчыктар
Жүрегинде бар деп,
Билет та кем,
Та эмдиге билбейт...

КИ ЧИНЕК ПОЭМАЛАР

МӨНКҮ СОЛДАТТЫҢ СӨЗИ

Мен —

Јууда өлгөн советский солдат!

Мен Туулу Алтайдын

арчын јытту сындарынан,

Мен Орто Азиянын

садтарынан, чөлдөринен,

Мен Украинанын

ак череттү хаталарынан,

Мен Прибалтикадан,

Россиядан, Кавказтан.

Менин угым јүзүн-башка,

Алтайда мен —

алтай, орус, казах.

Төрөлимде —

јүс түмен тилдерлү.

Је менин нациям бир —

Мен советский киж.

Карпаттарда ла Альпаларда.
Кайда мениг сөөгим јок эмеш.
Совет солдат јыгылып,
Бойының каныла
Бу јердин кыртыжын
бектештирген.

Бойының эди-сөөгиле јапкан
Планетаның төжин.
Јеек-јутпаны базары —
Эң јеткерлү ле уур иш.
Ол ишти бүдүрери
баатырга молјолгон.

Төрөл телкемдерди,
Бу тымык тегерини корыырда,
Тыны јоктый
тартышкан
Миллиондор жүрүмдү,
күүн-санаазы бир
Мен — советский солдат.

* * *

Эмди мениг үстимде
Јаскыда јаш агаштар
Јажу шуулажат.
Ак көбүк чечектү садтарда
кучкаштар јангырайт.
Јаш үйе — пионерлер
јалбыраган галстуктарлу
Јарык јалаңдар
ортодо јурттарда,

Кереес ле улу,
Ончо јер —
Совет улуска
Иженчилу, кару:

* * *

Јакшы јүрүгер,
Јаңы улустар,
Јажарган агаштар,
Јааган јааштар,
Јайылган јалаңдар,
Јакшы тур, төрөлим,
Өзүгер, элдерим.
Канду јуулар јалбыраган
Эмди тымык бу јалаңдарда
Канчалыкка амыр корыган
Каруулчык болуп туруп калайын
Мени

Төрөлим төжине
Кижикуйак эдип
јамянып алган,

Мен
төрөлдөш улустын
Ак-санаазы болуп арткан
Слердин көрүлбеген коручыгар —
Мөңкүлик
Советский солдат.

БААТЫР ЖҮРЕКТҮ АЛТАЙ КЫС

Ада-Төрөл учун улу жууда алтай комсомол кыс Санук Сакылова жуулашкан. Жалтанбас санитар кыс көп шыркалу жуучылдардыг тынын ар-гадап, төп лө керсеу кылыгы учун солдаттар ортодо жаан тоомжуда жүрүп, олор онын жүрүмни чеберлеп, ого ончозы жалакай болгон. Бир катап фашисттер жуучыл кысты курчайла, олжого кирзин деп кыйгырышкан. Туулу Алтайдыг жалтанбас кызы: «Орустар олжого кирбей жат!» — деп, удур кыйгырып, калганчы тыныжы үзүлгенче адыжып, геройлык өлүмле өлгөн. Бу үлгерди баатыр жүректү туулык кыстыг кересине учурлайдым. Алтай кыстыг ат-нерези текши жарланып оны ончо жашөскүрим ле текши эл-жон билер учурлу. Санук эскидеги Эликманар аймактаг жууга атанган.

Санук Сакылова,
Слердин адыгар сананзам,
Алтай тайганын агару кужы —
Агуна араай агарып,
Толкуланган күмүш
Кыралар үстиле
Учуп, жайылып, кайыган ошкош.
Санук деп слердин
Санаркаак адаарды
Сананып ийзем,
Ыраак тумантык көлдөр жалакай
Кайкамчык агырлар,
Карыкчыл турналар
Бой-бойын кычырып, карыккан ошкош.
Кандый жердин

Карасууларын ичип,
Кандый тайгалар
Кейиле тынып,
Баатыр жүректү болуп чыдадаар,
Алтын-Туују баатыр кыстый
Төрөлиске өштү табарарда,
Кыс жүрегеер кородоп, сыстап,
Кандый журттап
Јууга атандаар...
Кандый эне карыгып, ыйлап,
Калганчы катап слерди үйдеген.
Кандый јииттин кереес сүри
Слердин жүрегеердин түбинде жүрген.
Санук Сақылова,
Эрлү кысты
Сыгындар сыылаган,
Сындар сақыган,
Јараш бойоор
Јашта јунунган
Суркураак алтай
Суулар сураган.

* * *

Санук Сақылова, алтай керсү кыс,
Канча јуучылдын
Тынын аргадан,
Калганчы учында
Өштүлер курчаарда,
Јалтанбас адыжып,
Эрлү јыгылган.

— Орус солдат олјого кирбес! —
Кыстын кыйгызы
Өштүлерге угулган,
Алтай туулардын
Кара көстү кызын
Олјого олор алып болбогон.

* * *

Санук Сақылова...
Сындар сакиган
Баатыр жүректү
Кыстын жанарын.
Калапту алтай кыс
Күнбадышта арткан,
Төжиле төрөлин
Корып жыгылган.
Толкуланган аштар
Ўстиле жайгыда
Агарып агуна
Араай учканда,
Туманду көлдөр
Жанында турналар
Карыкчалду унчукканда,
Тайганын кызы деп
Слерди биледим.
Агунадый ару ла
Агырдый жараш
Жаан жүректү
Эрлү алтай кыс,
Санук Сақылова,

Акту ырыс,
   амыр-энчү күүнзейдис,
Бистин, үй улус!
Бу туулык эл-калыктын
   историязын сананза,
Алтайдын
   өткөн жүрүмин
   ойгортсо,
Слердин жүктенген
   жүгигер учун,
Слердин чыдашкан
   чыдугар учун,
Слердин кезилбес
   тыныгар учун
Алтын да кереестик тургусса,
Ас болор ине!
Слерди көрүп,
   өлүп тирилзе де,
Ас болор ине!

* * *

Он сегизинчи жылдар —
Бускалаг, чак ойи.
Јаанам эки јаш баланы
Бирүзин жүктенген,
Бирүзин јединген,
Корон соок кыштын өзөгиле
Курлаага јеткен карды ырып,
Та кайдөөн качып јат,
Та кайдөөн барып јат.

Кижинем,
Ойгор көгүстү
алтай үй кижинем —
јаанам.

* * *

Керсү ле эрлү
Туулык эпши улус!
Бу жаркынду жадынга једингенче
Слер нени көрбөгөнөөр,
Нени көдүрбеенеер.
Слердин жүрүмеердин
Көп јаны —
олуды јок иш.

Бала-барка чыдадыш,
Мал кийнинен базыш,
Айылдын ижин башкарыш.
Кажы ла јанын дөөн көрзөн,
Качан да түгенбес —
иш ле иш.

Је бу ла өйлөрдө
Сүүнчи ле ырыс.
Айылчы-төрөгөн, күндүлеш,
Той-јыргал өткүриш.
Улуска ол сүүниш.
Је слерге сүүнчи де болзо,
Ол түнгей ле шакпыраш, иш.
Је бу ок өйлөрдө
Слердин кожондороор
јылдыстарга једетен.

Ыду жааштын алдында
Бир үүр кой турган.
Кичинек чертме айылда
От күйген.

Күрен чырайлу
Бир кеберкек келин
Баланын кара

чүрмежин сыймап:

— Канайдар база,
Баламда энези бар да, ада не керек —
деп,

Күлүмзиренип,
Ачу аш урган.
Jүрегимнин ичинде
Өскө кижинин ачузы,
Бир де билдиртпей
Бийик ле омок апарган сызы,
Чым-чым эдип,

узак сыстаган.

Кижинин эрчимиле, ийдезиле,
Төрөл эл-joнымнын чыдымыла
Ойто катап ичимде оморкогом.

* * *

Бу улустын
Ырызы ла шыразы —
Өнзүре jүрегимнин
Jалбыжы ла ийдези.
Ыраак-ыраакта

Кеен Британия ортолыкта,
Англияда королева-абакай бар дежет.
Шекспирдинг орооны, жебрен

культуралык јер;

Европа, культура, городтор, өргөлөр.

А мен бу тайгада

Өтөги чейилген чеден јанындагы

Јүрекче чертме айыл ээзи —

Чыйрак ла керсү алтай үй кижини

Англиянын королевазынды да эмес,

Кудай энезиндий бийик көдүрерим.

Ол — балазынын энези,

Эл-јоннын малын

Јаштаг ала кичееген,

Ак-јарыкта кижн адын

Арјанынан ару ла чек көдүрген

Бу жебрен сындарынын

Чеберлеечизи ле ээзи.

* * *

Иштеңкей бу улус

Курч каблукту туфлялар кийип,

Кееркединип,

Оромдорло баспаган,

Кеен отту ресторандарда,

Отельдерде, курорттордо соотобогон.

Иштинг кийинде

амырлу энирде

Тайгадан түшкен

Малчынын кийимин јамап,

Курсагын бүтеген.
Канча баланы белетеп,
Школго ийген,
Эбиреде эл-калыкты бу улус
Эрке колдорыла чыдаткан.
Төрөл јеринин
Элинин салымыла,
Јенгил эмес јүрүмиле
Унчукпастан
Ичинде ырысту болгон.

* * *

Туулык јебрен јоныс
Энезиле улу, ого тоомјылу.
Энезиле керсү.
Эпши кижиле мөнкү.
Бис энебиске карузып,
Энейис деп байлайдыс.
Кереес јериске баштанып,
Јер-эне деп адайдыс.
Бис көп шыраны өткөн,
Јебрен ле бек,
Чыдамал эл-јон.
Туулык үй улус
Быйаны алдына
Бис үргүлјиге төлүлү.
Мен — эл-јонымнын уулы —
Слердин алдыгарга
Јабыс энчейерим:
Јааналарыс, энелерис,

Кийим-тудум да өңжүк ле байлык.

Бис мында, јака јерде,

сондоп то јадыс,

ас солынып та јадыс.

Кийимибис те бистин өчөмик,

Эң чүмдү эмес.

Кирер, көрөр эң јаан театрлар да,

Оскө ороондык атту-чуулу «јылдыстар» да

Бистин кичинек городто кайдаг келзин.

Кезикте мен де,

Оскө дө бистин нөкөрлөрис,

Тарынала,

Кайкамчылу культуралу төстөр бедреп,

Јуре берер күүнинг келер:

Јартын айдайын, јажырбай.

Кезикте эң кереес

Шүүлтелеринг ондоор

Кизи де јанында јоктый.

Айлына кирип, амырап отурап

Тендей эрмектежер нөкөринг јоктый.

Бир де јилбүлү ле солун

Культурный керек јоктый —

Кичинек јакалык городто јүрүм андый.

Мен сени бир де

Бурулабай турум.

Мен сеге оны

Айдарга турган эмезим.

Је биске

Ас тоолу калыктын улузына —

Анча ла кирелү көп

төрөлин сүүр керек,

Анча ла кирелү көп нак ла жалтаныш жок
иштеер керек.

Ончо керектерди өмөликле, ачык-жарыкла

Жалбырап туруп, жаркындалып,
Бүдүрер, жайаар, чүмдеер керек.

Кандый бир күчтер болзо,
Өткөн иште жөпсинишпестер болзо,

Тишти кезе тиштенип,

Бу ончо катуларды,

Алтай жер,

Алтай эл-калыктың

Жебренненг бери келген

кылык-жаңы аайынча

Бой-бойыска болужып,

өдөр керек.

Бу катуларды

Кајулардагы арчын чылап,

Калбактанып,

Кодорылбай,

Өзөр, жаранар, там ичкери

өскүрер керек.

Нак ла эрчимдү,

жалтанбас ла жарык

амадаар керек.

Бу кеен ле жебрен туулардың кебери

Арјанынан

Јаштан ала

јүрегиске јуралып калганда,

Ак толкулу сууларыс
Тын-өзөгис өткүре
Түрүлип, күркүрөп агып жатканда,
Келер кеендик ле чүмделги бүдүрөөчи
Кандый да өскөжерлик жалтыраш ла
жаркындалыш ажыра

Агару үч Сүмерлер — Кадын-Бажына тартылар,
Күрен күсте
Чагана жытту кузуктарын жамынган
Аба жыш серүүн салкынду тайгаларына
бажырап.

Айпак мүүстү сыгындар
Күскиде бустаар алдында
Балкаштарга кирип,
Ары-бери јелишкенин
анчы элдин уулы
эске алынар.

А бис бу элдин, бу јердин
эрлери болорыста

Эл-јоныс бисти
јарбынала качсын деп,
јүрүмге тууган ба?

Јебрен өйлөрдө
тонокчылдар келерде,
Төрөлин корыырга
кажы ла эр туратан.

Кичинек элге
Коручылдар јетпеген де,
Кыстар ла келиндер де
јуучылдарла кожо туружатан.

Биске —

Өрө өзүп јаткан

Кичинек эл-калыкка —

Кажы ла јайалталу уулыс ла

кызыс кысканчылу.

Олордын јерине

өскө улус келет,

Кезикте карьеристтер ле демагогтор.

Јаан городтордо јер таппай,

Бого азыранарга келгилеп,

Слер, нени билеригер,

бу бийик культура јок јака јерде деп,

Тыңзынып, бийиркеп те јүрзе, табы.

Је канайдарын,

Бойлорыстын ас тоолу үредүлү улузыс

Јакшы айалга јок деп јарбынып,

Өскө јерлерге,

Јүре берип турганда.

Айла өскө јерде

чүмделгинин кижизи

Өрө көдүрилерге

јүс катап көп

буудак өдөр керек.

Јүс катап эрчимдү ле

јайалталу болор керек.

Азыраган элинде иштебеген јайалта

өскө јерде не керек.

Ачынба, нөкөрим,

Мен сеге керектинг јартын айдайын.

Бала ошкош јарбыныш ла,

Тенек ле кедер оморкош ло
Анда да, мында да
Көп јер өдүп албазыс.
Јүк ле бойыңның јайалтаңа
шор эдип аларың.
Алтай сен јогынаң алдырбас,
А сен төрөл јер јогынаң өзүп болорың ба?
Төрөл јеринге,
төрөл улузыңа ачынба.
Кижн кайран
энезине ачынар ба?
Энеднй төрөл јерин
слердн сакып јат.
Ол слердн
Јастыраарды озолодо таштаган.
Јаныгар түрген
туулу кайран јереерге.
Слердн бнс сакыйдыс,
Слер бнске керектү
мында айылаарда.

ЧОЛУШМАН

(Поэма)

Кайран Каран,
Кандый јакшы —
Кабинеттен кодоро тартала мени,
Кайкамчылу Чолушманга
Апарганың!

Мында Алтайдын Крымы —
Балыкчыда
Картошканын жааны 2 килограмм —
Чочканын балдары ошкош.

Кайда эжем — от-кижи
Мария Санатовна Туянинанын садында
Аламалар алтын ла кызыл
Тоголоктор ошкош,
Чек жаңыжылдык чибичектеги шарлар.

Кирип барзанг —
Көзинг кылбыгар.

Кайда Кайра-Баспас деп
Кайалык кајудан
Түни-түжи суучак шуулап,
Агара илинип калган,
Оноң кара-сүү болуп,
Журтты өдүп јат.

Кайда уулдар белдерди шүүндейле,
Кезигин армакчылайла,
Казыкка буулайла,
Агыдып турган,
Кийинде ойто тудуп аларга.
(Улалунун музейинде
Торпеда кептү бел
Мылтыкла адылып,
Мында тудулган).

Мында сениң таайың —
 Күлүк кижиге Мадышев
 Айлында жүргөп отурала,
 Кенерте чыгара жүгүрүп,
 Тенери дөөн салюттайла,
 Ойто кирип, оного ары
 жүргөп.

Кайда 12 жаштуу Мадышев Олег —
 Бүткүл бойы күлүмдү ле күндү,
 Темпераментте одырынган
 Жалкын-машина ошкош
 Сары таайыгынын уулы,
 Качан да журукчы көрбөгөн
 Жиит журукчы
 «Нух, Мух ла Куранай —
 Уч аңчынын аңдажы» деп
 Сан башка альбом журап алган.

Кайда Көк-Паш журтта
 Василиса баатыр кыс:
 — Эр кижиге мен дейле, коркыбас
 болзоор,
 Атту чапканча Чолушманды
 Кечип болороор бо? — деп ченеген.
 (Василиса бойы чапканча келеле,
 Көк-жазыл жымыраган иримдерлү
 жерден
 жүзүп, кече бер турган деп улус айткан)

О, Көк-Паштагы алтын чычранаттын
аралы:

Сап-сары тизинти,
Та јинјилик, та бызыру...
Көк чаңкыр тегери алдында
Ары јанында унчукпас
Јап-јажыл толкулар
Бели бүктелип араай јылбыраган.

— Слер мынан барыгар,
Мен сельсоветтен
Чычранаттын каруулчыгы — деп,
Эјен Лизанын уулы Петя
Браконьерлерди коркыдып,
Сүретени кайда.

О браконьерлердин
Кижі кородоор «ижи» —
Чычранатты малтала томурып,
Будагын јаратта бугулдап салганы.

* * *

...Мында улустын чырайы
Јебрен ле керсү,
Јүректери көгүстик
Культурала толу.
Чын, бу эл-јон —
Јебрен телелердин¹ калдыгы,

¹Теле — телелер деп элбек јебрен түрк бир бүдүм
эт. Монгол тилдин теленит деп айдыжыла арткан.
Олордонг — төлөстөр.

Чырайыла, тилиле, кылыгыла
Курч бütкен жеендери.
Мында улустың айдыжы
Кайкамчылу жебрен ле јымжак:
Турктар ла азербайджандар
Эрмегине жүзүндеш,
Озогы түрк сөстөр
Ол ло бойы —
Табылган жебрен таш бичимелдерде
Айдылгандый.

О, тил шингдеечилер,
Слер кайда жүрүгер? —
Базырык баатырлары туштагы сөстөр,
Жебрен кургандары,
Јаң-кылыгы ла чырайы,
Жебрен чактардың сыркыны
Бу өзөк ичинде сөөктү төбөлөрдө
Өдүп, шинип, сыгырап калган ине!

Мында биске
Бүткүл бойы чөрчөк ошкош
Сүгүнүшев Байлугуш өрөкөн
Эрјинедий озогы кеп-куучынның
Каптыргазын ачып,
Јажыттарын айткан.

Бу чөрчөктөрдө
Кандый бис кумран
Өйлөргө јетпегенис! —

Оны канайып айдар! —

Теленит тилле ол

Мынай айдылар:

— Ол өксүс уул барар ла барар.

Барала көрзө, сөөлти үй турар.

Ол сананар: бу не үй туру деп.

А мындый чон ло чек кезилген

Чертпе үйелерди

Мен кайда да көрбөгөм.

Ончозынан ус улустың колы көрүнер.

Тас ару Көк-Пашта

Беш айыл — чек экче ойынчактар.

Эки өзөктөн түжүп,

Эптү биригип, бир болуп аккан

Шуулаган Башкуш ла

Жылбыраган Чолушман...

Эки кеендик суулар

Бириккен жерде

Кандый сан башка өлөңдөр,

Кандый өңдү таштар.

Теленит тилле

Эки суу белтири —

Сууның самыгы.

Чолушман кечире ол жаратта

Корголжындый суркурулу

Сан башка кайа.

Бу кайа жүзинег

Таш кодорылып түшсе,

Журтта улустан чыгым болоры белгези.

Кандый жебрен јер!
Канча јажыттарын койдонып,
Ўргүлјик ўргүзине тымыган Алтай.
Эки јаны көө каскак кају:
Улу шибее, улу корынгыш,
Јажына бектенгиш.

* * *

Каран, санаанга киретпе:
Көк-Пашка грузовиктин ўстинде
Учуртып отурала,
Чолушман јаказында одуга
Кенерте токтой түжеристе...

Бу алтын јурук эмди менин
Көзимде ле көксимде —
Качанга, байла, артар:
Эбиреде алтын-сары бүр,
Санааркап кайындар шапкылары
Араай тымыкта шылырайт.
Көк-јажыл тереңде толкулар
Араай айланып јылбыраган.
Бери јаратта кайындар алдында
Алтай кыстар бой-бойына
Көрүжип, унчукпай араай чайлаган.
Кандый кеберкек ле керсү кыстар
Унчукпай, чөгөдөп чайлап отурган.
Ўстинде көк-чанкыр тегери ле
Күмүш күн күрен кайаларга
Араай јөлөнилген...

* * *

Күски күн. Күрен күс.
Алтын кайындар.
Көө кайалар.
Көк-жажыл Чолушман.
Көк-чаңкыр тегери.
Чайлаган јиит жаражайлар.

Байла, бу јурук —
Бу јердин сүри.
Байла, бу кыстар —
Бу јердин тыны.

Бу та өйлөр тармазынан
Ойгонып, тирилип келген чөрчөк.
Бу та түш јерим, та чын түш,
Та кеен јүрүм ле онын сүнези —
Куулгазын поэзия меге туштаган...

* * *

Кеен Чолушман —
Кеелик сүрлемел,
Јебрен Алтайдын
Түрк тын-сүнези,
Эмдиге элеген,
Эт-јүректи сыстаткан
Бектенгиш шибее.

О, кайран Чолушман!
Мен билбедим,

Ойго ло ол сырсак ла
чагкыр көстү
Каспанын аркаларында
ойноп жүрген
Чөрчөк јериндегидий
сары уулчак ошкожым.
О, менин јаш тужым —
куулгазын чөрчөк.
Кандый сөслө јураар
онын кайкамчыгын.
Кадын ары олјондо
тайгалар ажыра
Јайгы изү күнде
Чамал-Бажы Үч-Сүмер
Соок јалтыражып,
кандый да јебрен
Јажыдыла сени тартып,
тармадап јадар.
Мен кере тўжине
суунын јаказына
Кумактар јырып,
каналдар јазап,
Городтор тудуп,
арыганча ойнойло,
Јаланга чыгып,
Слерди узак көрөтөм.
Сананзам, Сыгыр ла
Калбан кайчылардын
Атту-чуулу баатырлары —
Алтай-Буучай ла

Чүмдү ле кеен,
коркымчылу деп билдиретен.

Аркага кирзег,
тым туруп каларын:

Көрүк кенерте
јадыктын үстиле

Мантап барала,
кыймыктанбай көрөр —

Сен тирү бе,
айса төңөш эмеш пе деп.

Бойы кыймык та јогынан
бажын өрө көдүрген

Тындаланып отурар.

Жалаалу јаражай
Томуртка көөркий тытты токулдадып,
Божодоло, јараш унчугып,
өскө агашка учар,

Алтай арканын
база бир кайкамчыгы.

Мен ол тушта
агаш аразына кирзем,

Алаң кайкап,
узак кыймык јок

Отура каларым —
тындаланып, ајыктап.

Бу куулгазын чөрчөктий
кеен телекей

Кыймыктанып ийзег,
јоголып калгадый

Деп билдиретен.

А төрөл журтын
Бу ла јанында төгнинг үстинде
Јажарып јадар
јараш јалбакта.
Айылдын јанында ат ээртегилеп јадар.
Јолло өрө-төмөн
атту улус барадар.

* * *

Каспа деп јурт андый:

тайга-таш

Койнында,

ар-бүткен өзөгинде

Турган ла

амыр јуртаган јажына

Эл-јурт бу болор.

Улузы керсү ле

Кеберкек,

кылык-јаңы јалакай, күндүркек,

Бой-бойына үргүлјиге нак,

өштөжип билбес,

Анчы ла чыйрак,

төрөгөнзөк, тееркебес.

А Каспанын

јерлеринин аттарын

Эске алынзан,

кеен чүмделги ле

Ачылбаган јажыттар,

танылбаган кайкамчык —

Анда ончозы —

јазап уксагар да,

Музыка ла поэзия

кайда бар эмеш:

Көлдү-Арт, Мөштү-Арт, Сай-Кечү,

Борбок-Ыду, Кызылгат, Кадыргат,

Конош, Суугайан, Учуктын-Учы,

Ак-Суунын Бажы,

Тонмок-Суу, Кара-Чет,

Эпшеен, Кају-Чет,

Лодор, Киреен, Ойбок,

Коскоол, Кызыл-Кујур,

Чоочокту, Каспа-Оозы,

Ак-Кайа, Тушташ-Өй,

Кадын ичи, Сайакай.

Кажы ла сөстө —

кайкамчык јаш тужым:

Бригада јүргеним,

учкажып јиилектегеним,

Балыктаганым,

кузуктаганым, көжнөлөгөним,

Койлор јылыйтала,

чак чыкканча бедрегеним,

Јеекеннен коркыганым,

чаапка туштаганым...

Јараш јаш тушта,

ак-јарык ачыларда —

Јаашка өткөнинг,

мөндүрге бастырганын,

Лаш жылдарында
телекейди кайкаганын,
Кайран ар-бүткенниң,
кару эл-калыктын
Тынын, бүдүзин
көксине алынганын,
Канчага эмди
жерде жүреринде
Эске алынзаң,
жүрегин сыстаганын...

* * *

Бу жерлердин аттарын
ол тушта угуп,
Улус чай ичип,
эрмектежип отурза,
Ада-энеге,
улуска жайнаарын:
Ол жерлерге мени
учкаштырып апарзаар деп.
А жанындагы Ороктой,
Карагол, Апшыйакту —
Кандый да ыраак,
сан-башка журттардый.
А Шебалин, а город...
— анда болгон улус
Кезикте сушка экелер,
пряник, канпет.
Лаш тушта Тоня-эжем
Шебалиннен бе, городтон бо

Сушка экелген.

Анан амтанду сушканы
Мен эмдиге жибегемдй —

чынын айдадым.

Канпеттерле бисти

јажыркаткан эмес.

Энем јуу ойинде

Барнаулдан ба кайдан

Јоруктап јүреле,

канпет экелген,

Ол канпеттерди

качан да ундыбазым...

Энем ол тушта

јаш та болзо,

«Јаңы јурт» колхозтын

баштаачызы болгон.

Санаама кирет:

Орто-Айры деп јерде

Бийик-бийик

клаттардын јанында

Улус чайлап отурган,

энем ыйлап отурган.

Энем ол тушта

јакарузыла эмес

Улусты ыйыла

јөптөйтөн болор деп,

Мен эмди сананадым.

Јаан улус энемди мекелеп,

Ыйын токтодып алатан,

түниле клат салатан...

Колхозто план да бүүдетен,
Байрам да, сыйлар да болотон...
Бис балдар

көчө ичетенис.

Тойоло, јолдо

кажык ойнойтоныс.

Бичиичи Күгей,

санаага кирет пе?

Ол јаш тужыс

кезикте келет пе?

Кайран најы,

ол алтын јаш тужыс —

Бистинг сызыбыс,

ырызыс, јаркыныс.

Ол туштагы

уй улустын ижин,

Кожондорын, комудалын —

адам айтсын оны...

Качан да, качан да

Слерге јаан быйаным,

Кату ойдө чыдаткан

кайран энем, јаанам.

О, менин јаш тужым,

Јүрүмге баштапкы

кайкаганым, көөрөмим.

Куулгазын Төрөлимле

таныжып, сүүнгеним,

Ачуны да, татуны да —

Төрөлимле билгеним...

Б А Ж А Л Ы К Т А Р

Jүрегимде — телекей

Кычыраачыма	6
Күн-Сүүш	7
Кожон ошкош јерим	9
Јалтанбастарды сүүйдим	10
Јайалталар керек	12
Кижиги — Баатыр, көксинде — Күн	13
Уулыма бир кереес сөс	15
Эңирде Кызыл Площадьта	16
Ленин, Кижиги, Кижилик	17
Алтай Россияга бириккен	20
Төрөл Каспа јурт	21
Јебрен өбөкөлөрис	23
Јүстөр жылга	24
Келер өйдиги бүдүрөөчилер	25
Браконьерлер Алтайда	26
Кучняктын јуртында	28
Бичинчи нөкөрлөриме	29
Алтай чүмдөөчилер ижин сананып	30
Туулык јиттерге	31
Амыр јайгы түнде	33
Јаскы Кадында айдын јаратта	35
Јүрүмде	36
Бу ас па, көп пө?	37
Алтай балдар оромдо	—
Айдын түнде Алтай	38
Јайгы Ак-Туру	39
Јүрүм јүргени — ырысту	41
Куулар ла Аза Дорсалямова	—
Алтайым, эл-јоным, ар-бүткеним	43
Алтайдан айрылар арга јок	44
Төрөл тайгалар	46
Јайгы јайлулар	48
Алтай тил керегинде сөс	50
Аржанга	53

Нөкөриме	54
Жаңы жыл тўнниде	55
Эмди Монголия	56
Монгол кожон	59
Алтай — Гималай	60
Махмуд Эсамбаев «Алтын кудай» деп биједе	62
Јурукчы Николай Чевалков	64
Јүрүм өдүп јат	66
Алтын-Көлдө	67
Қалықты не талаар	68
Коргол картошко	69
Көктаман көстөрлү јаражай	71
Үч јашту уулчак ла алтай литература	72

ТЫНЫМНЫҢ АЛТЫН САДТАРЫ

Тынымның алтын садтары	74
Қачан бирде	75
Улалу, ак куу, јылдыстар	76
Сүүжим — јайым куш	77
Қадын јакалай	78
Јаш уулчак тужым	79
Куулгазын Қадын јарадында	81
Јаш тужымның ангелдери	82
Бир кеберкекке кат-бичик	84
Москвадагы јинт туш	86
Түштүк тоорчык-бүлбүлим	88
Тверской бульварда янониялык вишня	91

КИЧИНЕК ПОЭМАЛАР

Мөңкү солдаттың сөзи	94
Баатыр жүректү алтай кыс	100
Бистин үй улуска	103
Алтайдан жүре берген нөкөриме	113
Чолушман	118
Куулгазын јаш тужым	126

Самыков Василий Гордоевич

УТРЕННИЕ ПТИЦЫ

Стихи

На алтайском языке

Редактор Б. Ч. Телесов

Художник В. Д. Запрудаев

Художественный редактор В. И. Орто-
нулова

Корректор Р. Д. Суркашева

Сдано в набор 4/VI 1980 г. Подписано
к печати 29/VII 1980 г. Формат
60×90 1/32. Уч.-изд. л. 5. Бумага тип.
№ 2. Тираж 3000 экз. Заказ № 4611.
Цена 50 коп. АН 10361.

Горно-Алтайское отделение Алтайского
книжного издательства. г. Горно-Алтай-
ск, ул. Горно-Алтайская, 36. Горно-Алтай-
ская типография, пр. Коммунистический, 27.

25-00

50 АҚЧА

